

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

**ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ПОВІСТІ
ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЦАРІВНА»**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21з
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
заочної форми здобуття освіти
Харко Софії Володимирівни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Труш О. М.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ’ЄКТ ВИВЧЕННЯ	7
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	7
1. 1. Визначення односкладних речень.....	7
1. 2. Класифікація односкладних речень	10
1. 3. Односкладні речення дієслівного типу	12
1. 4. Односкладні речення іменного типу	23
1.5. Функціонування односкладних речень у різних стилях мови.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОСКЛАДНИХ	
РЕЧЕНЬ У ПОВІСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЦАРІВНА»	35
2. 1. Односкладні означено-особові речення.....	35
2. 1. 1. Прості односкладні означено-особові речення	41
2. 1. 2. Односкладні означено-особові речення як частина складного	
речення	Error! Bookmark not defined.
2. 2. Неозначено-особові речення	53
2. 3. Узагальнено-особові односкладні речення	57
2. 4. Безособові односкладні речення.....	57
2. 5. Інфінітивні речення	62
2. 6. Номінативні речення	65
2. 7. Генітивні односкладні речення.....	68
2. 8. Вокативні односкладні речення	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Односкладні речення – це цілком самостійні синтаксичні одиниці. Вони мають широкі виражальні можливості та специфіку вживання в усіх стилях мовлення. Їх не протиставляють двоскладним, вони не є їх варіантами з пропущеним підметом або ж присудком, бо не вимагають поповнення другим головним членом.

На сучасному етапі розвитку синтаксису односкладні речення розглядаються як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена, що виступає засобом вираження предикативності¹. Головний член одноядерного речення не співвідноситься ні з підметом, ні з присудком, лише формально його можуть уподібнити до одного з членів двокомпонентного речення.

В енциклопедії «Українська мова»² подано класифікацію односкладних речень, в основу якої покладено взаємодію граматичних і семантичних ознак дієслівних, іменникових і прислівникових форм, що зумовлює поділ на означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні та генітивні односкладні речення. Виділяють ще різновид вокативних речень, що теж належать до односкладних (П. Дудик³, К. Шульжук⁴ та інші).

Хоча вивчення односкладних речень має давню історію, велику кількість наукових розвідок і праць, усе ж, зауважує В. Брицин, ці конструкції залишаються найменш вивченими серед інших реченнєвих об'єктів⁵. Відсутність єдиного підходу щодо розуміння сутності односкладних речень

¹ Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення і речення. Наук. думка. Київ. 1997. С. 216.

² Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

³ Дудик П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові. Укр. мова і л-ра в школі. № 5. 1971. С. 37–43.

⁴ Шульжук К. Ф. До питання про вокативні речення. Граматика мови і граматика слова. ДонНУ. Донецьк. 2005. С. 218–228.

⁵ Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження. Мовознавство. №3. 2001. С. 81-87.

зумовлює недостатність чіткого поділу для класифікування цих мовних одиниць. Неоднозначно тлумачать деякі види односкладних конструкцій. Тому актуальність нашого дослідження спричинена необхідністю поглибленого та системного вивчення односкладних конструкцій сучасної української літературної мови.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці І. Вихованця⁶, В. Горяного⁷, І. Слинька⁸, К. Шульжука⁹ та інших.

Метою роботи є проаналізувати структурно-семантичні особливості односкладних речень, які функціонують у творі О. Кобилянської «Царівна». Це дає змогу усвідомити специфіку кожного типу речень, їх роль у створенні індивідуального стилю і творчої манери письменниці.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- опрацювати синтаксичні праці, у яких досліджені односкладні речення;
- розглянути різні класифікації односкладних речень в українському мовознавстві;
- укласти картотеку односкладних речень, виявлених у творі О. Кобилянської;
- покласифікувати зафіксовані односкладні речення;
- здійснити якісно-кількісний аналіз цих синтаксичних одиниць; виявити специфіку структурно–семантичних особливостей односкладних особових, безособових, інфінітивних, номінативних та інших конструкцій у творі О. Кобилянської «Царівна»;
- розглянути особливості вживання односкладних структур у межах простого речення і як частини складного;
- визначити стилістичну роль виявлених конструкцій в аналізованому творі.

Об'єктом дослідження є текст повісті Ольги Кобилянської «Царівна»¹⁰.

⁶ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Либідь. Київ. 1993. С. 368.

⁷ Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. Радянська школа. Київ. 1984. С. 128.

⁸ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Навчальний посібник. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Вища школа. Київ. 1994. С. 670.

⁹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Видавничий центр «Академія». Київ. 2004. С. 408.

Предметом дослідження є односкладні речення в повісті О. Кобилянської «Царівна», а саме: картотека реченневих конструкцій, укладена шляхом суцільної вибірки з художнього твору О. Кобилянської «Царівна». Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дозволяє об'єктивно розкрити структурні та функціональні особливості односкладних речень.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта та поставлені в магістерській роботі завдання зумовили комплексне використання різних методів. Для встановлення особливостей функціонування односкладних речень у творах О. Кобилянської використано описовий, зіставний, функціонально-стилістичний метод, а також методика компонентного аналізу та кількісних підрахунків.

Джерелом фактичного матеріалу слугувала повість Ольги Кобилянської «Царівна»¹¹.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на широкому фактичному матеріалі здійснено системний аналіз структурно-семантичної будови, стилістичних можливостей односкладних речень у творі Ольги Кобилянської «Царівна».

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що висновки та узагальнення виконаного дослідження сприяють глибшому пізнанню граматичних, семантичних і стилістичних особливостей типів односкладних речень у творі письменниці, дозволяють встановити специфіку функціонування аналізованих конструкцій у доробку авторки. Проведений аналіз знайде застосування в подальших наукових працях.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення деяких теоретичних проблем як традиційного, так і семантичного синтаксису. Матеріал буде практичним та доцільним при укладенні збірника наукових статей, присвячених дослідженню мови О. Кобилянської. Можливе використання для детального

¹⁰ Кобилянська О. Ю. Царівна. Навчальна книга – Богдан (Серія «Богданова шкільна наука»). Тернопіль. 2021. 376 с. Надалі, покликаючись на це видання, у квадратних дужках вказуємо сторінку.

¹¹ Там само.

вивчення односкладних речень, при підготовці спецкурсів, спецсемінірів зі синтаксису односкладного речення, у процесі вивчення української мови в середній школі, методичних розробок із синтаксису української мови.

Структура роботи. Загальний обсяг магістерської роботи становить 86 сторінок. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, який містить 57 позицій, та додатків. На початку роботи вміщено її зміст.

Перший розділ «Односкладні речення як об'єкт вивчення в українському мовознавстві» присвячений аналізу односкладних конструкцій, аспектам класифікацій і їх стилістичному функціонуванню в різних стилях мови.

У другому розділі «Особливості функціонування односкладних речень у повісті Ольги Кобилянської «Царівна»» досліджено різні типи односкладних речень (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, генітивні, вокативні) та їх функціонування в аналізованому тексті.

РОЗДІЛ 1. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1. 1. Визначення односкладних речень

Питання про природу і значення односкладних речень в українській мові привертало до себе увагу багатьох учених. У мовознавстві проблему сутності односкладних речень, специфіки їх будови, змісту та стилістичних функцій вирішували по-різному.

Проблемам односкладного речення присвячено монографію В. Горяного¹² про місце односкладного речення в системі синтаксичних конструкцій, статті Г. Арполенка¹³, А. Загнітка¹⁴, В. Брицина¹⁵, Н. Москаленко¹⁶, Л. Рабанюк¹⁷ та інших.

Низку актуальних питань, які містять окремі зауваги щодо кваліфікації різних типів одночленних речень, з'ясовують у наукових працях О. Болюх¹⁸, Л. Рабанюк¹⁹, І. Сушинська²⁰, В. Чабаненко²¹.

На сучасному етапі розвитку синтаксису односкладне речення витлумачують як самостійну синтаксичну одиницю, виокремлену за способом вираження предикативності поряд із двоскладними конструкціями, як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується «на

¹² Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. Київ: Радянська школа. 1984. 128 с.

¹³ Арполенко Г. П. Структурні типи інфінітивних речень. Українська мова і література в школі. № 3. 1977. С. 43-51.

¹⁴ Загнітко А. Проблема односкладного речення у сучасній лінгвістиці. Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск № 3. ДонДУ. Донецьк. 1997. С. 17-27.

¹⁵ Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження. Мовознавство. №3. 2001. С. 81-87.

¹⁶ Москаленко Н.А. Односкладні речення: Лекції з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників. Одеса. 1965. С. 30.

¹⁷ Рабанюк Л. З історії питання про односкладні речення. Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Вип. № 276-277. Слов'янська філологія. Рута. Чернівці. 2006. С. 403-412.

¹⁸ Болюх О. В. Власне семантична і формально-граматична інтерпретація безособових речень. Мовознавство. №3. 1992. С. 44-49.

¹⁹ Рабанюк Л. З історії питання про односкладні речення. Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Вип. № 276-277. Слов'янська філологія. Рута. Чернівці. 2006. С. 403-412.

²⁰ Сушинська І.М. Функціональні різновиди номінативних речень в сучасній українській мові. Лінгвістичні студії. Зб. наук. праць. Вип. 2. ДонДУ. Донецьк. 1996. С. 100-103.

²¹ Чабаненко В.А. Структурно-стилістичні особливості інфінітивних речень. Синтаксис словосполучення і простого речення. Наукова думка. Київ. 1975. С. 201-212.

функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена»²².

Цей головний член односкладного речення не співвідноситься ні з підметом, ні з присудком, хоч формально може уподібнюватися до одного з членів двоскладного речення. Односкладні речення не протиставляються двоскладним і не слугують їхніми варіантами з пропущеним підметом чи присудком, не потребують доповнення другим головним членом.

Це окремий синтаксичний тип конструкцій, здатний відобразити індивідуально-авторську картину світу в тих або інших текстах, слугувати адекватним засобом передавання інформації, спонукання та волевиявлення мовця.

Попри давню історію дослідження цих синтаксичних конструкцій (В. Брицин, І. Вихованець, В. Горяний, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Коваль, І. Слинько, О. Синявський, О. Шахматов, Ю. Шевельов, К. Шульжук та ін.), ще й досі існує чимало проблем щодо виокремлення чітких критеріїв класифікації цих речень, систематизації засобів односкладності, визначення їхнього комунікативного потенціалу в різних стилях української мови.

В основі поділу речень на двоскладні й односкладні покладено спосіб вираження співвіднесеності їхнього змісту з дійсністю – з предикативністю. Якщо у двоскладних реченнях конкретну віднесеність змісту речення до дійсності виражає вербалізований присудок, зокрема його способові та часові форми, то в односкладних реченнях предикативність реалізує єдиний головний член, який самостійно може виражати закінчену думку-судження²³.

Односкладні речення – особливий структурний тип речень, який за своєю будовою й лінгвістичною природою суттєво відрізняється від двоскладних.

Обидва типи синтаксичних конструкцій виражають судження, однак один із членів в односкладних реченнях не має вербальної репрезентації. Власне, відсутність другого головного члена – суттєвий показник структурної

²² Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ. Либідь. 1995. С. 126.

²³ Грачова. М. Типологія односкладних речень англійської і української мов. Монографія. Л. М. Коваль. Мін-во освіти і науки України. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця. 2015. С. 316.

організації односкладних речень, що не слугує ознакою неповноти такої конструкції.

Від неповних речень односкладні вирізняються тим, що відсутній головний член речення не можна встановити ні з контексту, ні з мовленнєвої ситуації, а тому не варто односкладні речення робити складовою частиною неповних, як це трапляється в працях деяких мовознавців (І. Вихованець, Г. Золотова, Н. Шведова та ін.).

«У своїх внутрішніх межах односкладні речення розрізняються способом вираження головного члена, кількістю та якістю другорядних членів тощо»²⁴.

Учені Чернівецької синтаксичної школи (І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська) навіть замінюють термін «односкладні речення» на «однойдерні речення», поділяють їх на однойдерно-однокомпонентні і однойдерно-двокомпонентні, подають таке визначення: *«Однойдерними називаються такі похідні моделі речень та їх варіанти, які з формально-граматичного погляду характеризуються наявністю самодостатнього головного члена, а з семантичного – наявністю суб'єкта і предиката, самого предиката чи нерозчленованого компонента»²⁵.*

К. Шульжук зазначає, що *«односкладні речення – це речення з одним наявним головним членом, що не потребують поповнення другим головним членом»²⁶.*

У лінгвістичній науці односкладні речення традиційно розуміють як *«прості речення, моделі яких мають лише один головний член для нероздільного вираження суб'єкта, предиката й предикативних відношень»* (М. Каранська)²⁷, *«речення з одним головним членом, яке для вияву повноти і своєрідного характеру своєї синтаксичної будови та об'єктивно-суб'єктивного змісту не потребує доповнення другим головним членом»* (П. Дудик)²⁸.

²⁴ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник / І. Р. Вихованець. Київ. Либідь. 1993. С. 207.

²⁵ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Навчальний посібник. І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Вища школа. Київ. 1994. С. 348-400.

²⁶ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Видавничий центр «Академія». Київ. 2004. С. 408.

²⁷ Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ. Либідь. 1995. С. 312.

²⁸ Дудик П. Синтаксис української мови: підручник. П. Дудик. Л. В. Прокопчук. Київ. ВЦ «Академія». 2010. С. 384.

Отож, односкладні речення – це речення, основа яких виражена одним головним членом, що не потребує поповнення другим головним членом. Їх традиційно виокремлюють як самостійну синтаксичну конструкцію (К. Шульжук, І. Слинько, Н. Гуйванюк) або ж як різновид двоскладних неповних речень (В. Сімович, І. Вихованець): двоскладні на рівні семантико-синтаксичної структури й односкладні на формальному рівні вираження граматичної основи.

1. 2. Класифікація односкладних речень

Розмежування типів односкладних речень переважно базується на частиномовному вираженні головного члена речення, тому односкладні речення диференціюють на дієслівні та іменні.

Основним змістом односкладних дієслівних речень є вираження незалежної ознаки за дією, що її реалізують такі структурно-семантичні типи: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні речення. Саме дієслівні речення мають головний член, співвідносний із присудком.

Односкладні речення іменного типу – це речення, єдиний головний член яких виражений іменником у називному, кличному чи родовому відмінках. З-поміж них виокремлюють номінативні, вокативні та генітивні.

Погляди щодо розрізнення односкладних речень доволі різноманітні.

О. Синявський²⁹ розрізняв безпідметові речення, речення з відносною безпідметовістю (неозначено-особові й узагальнено особові) та безприсудкові речення (називні).

Н. Шведова взагалі відмовилася від традиційних термінів і серед однокомпонентних схем виділяє відмінювано-дієслівні (неозначено-дієслівні й частину безособових) та невідмінювано-дієслівні (іменні, інфінітивні,

²⁹ Синявський О. Норми української літературної мови. Видавничий дім Дмитра Бурого. Київ. 2018. С. 368.

прислівникові)³⁰. Означено-особові та узагальнено-особові кваліфікує як неповні реалізації підметово-присудкових речень.

І. Слинько³¹ одноядерні речення поділяє на дієслівні, речення з предикативними прислівниками і предикативами, інфінітивні речення, номінативні речення, квантитативно-генітивні речення, а також комунікати (називні та вокативні речення).

Значно простіша класифікація І. Вихованця³²: односкладні дієслівні речення (безособові); односкладні інфінітивні; односкладні іменникові; односкладні прислівникові речення. Однак тут виникає дуже багато суперечностей.

Найбільше дискусій із приводу означено-особових, неозначено-особових і узагальнено-особових речень, які деякі вчені залишають поза межами односкладних речень.

На думку А. Загнітка, розглядати односкладні речення слід з урахуванням нерівнорядності формально-граматичної й семантико-синтаксичної площин реченнєвої структури, а також нерівнорядності всіх типів односкладних речень, *«оскільки з-поміж них вирізняються речення з яскраво вираженою особовою семантикою»*³³.

Саме це й зумовлює віднесення означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових односкладних речень до двоскладних (В. Сімович, Ю. Шерех, І. Вихованець, Н. Шведова, Г. Золотова).

Ми дотримуватимемося традиційного погляду на природу односкладних речень та їх класифікацію, а тому в своїй роботі розглядатимемо наступні типи односкладних речень:

- означено-особові;
- неозначено-особові;
- узагальнено-особові;

³⁰ Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. Посіб. Літера «ЛТД». 2011 р. С. 559.

³¹ Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення). Мовознавство. 1980. № 3. С. 22–29.

³² Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Либідь. Київ. 1993. С. 368.

³³ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. С. 145.

- безособові;
- інфінітивні;
- номінативні;
- вокативні;
- генітивні.

Ознайомившись із особливостями таких структур, можемо стверджувати, що розмежування односкладних речень доволі неоднозначне, адже маємо різні погляди на їх класифікацію. Традиційно вона базується на частиномовному вираженні, за якою ці конструкції поділяються на дієслівні та іменні. Серед дієслівних виділяють означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні речення. Іменні ж поділяються на номінативні, вокативні та генітивні.

Зважаючи на досить таки розширену диференціацію односкладних речень як дієслівного типу, так й іменного, слід детальніше розглянути обидва типи, з'ясувавши специфіку кожного.

1. 3. Односкладні речення дієслівного типу

Односкладні дієслівні речення за своїм основним змістом виражаються незалежною ознакою за дією, що може бути реалізована такими структурно-семантичними типами:

- 1) означено-особові;
- 2) неозначено-особові;
- 3) узагальнено-особові;
- 4) безособові;
- 5) інфінітивні речення.

Означено-особові – це такі односкладні речення, у яких відсутній склад підмета, а головний член виражений дієсловом у формі 1-ої або 2-ої особи

теперішнього чи майбутнього часу, грамами наказового способу, які вказують на конкретну особу, що є суб'єктом дії³⁴.

Погляди мовознавців на означено-особові речення (як і неозначено-особові та узагальнено особові) неоднозначні.

А. Грищенко в енциклопедії «Українська мова» зазначає, що виділення односкладних-означено-особових речень в окремий тип у складі односкладних конструкцій слушно вважають проблематичним, а то й повністю заперечують. Він пояснює це тим, що така конструкція підлягає цілковитому перетворенню на звичайне двоскладне *« шляхом введення до його складу відповідного особового займенника, що дає підставу кваліфікувати дану синтаксичну конструкцію як регулярну реалізацію відповідних двоскладних структур »*³⁵.

За традиційним поглядом (К. Шульжук, І. Слинко, Н. Гуйванюк та ін.) такі типи речень цілком визнають односкладними. В. Сімович, І. Вихованець відносять їх до двоскладних неповних речень. А. Загнітко трактує їх двоскладними на рівні семантико-синтаксичної структури й односкладними на рівні формально-граматичної структури³⁶.

Односкладність означено-особових конструкцій П. Дудик пояснює тим, що в них форми дієслова 1-ї та 2-ї особи представляють означених учасників мовлення. Тому підмет у них зайвий, бо він є «вторинною формою вираження особи, то його пропускають у мовленні, і це не перетворює такі структури в неповні, хоча й трансформує їх в інший структурний тип – односкладне, у якому нестача займенника 1-ї або 2-ї особи у формі називного відмінка не збіднює і не увиразнює змісту конструкції, а тільки модифікує її стилістичну сутність»³⁷.

До засобів вираження головного члена означено-особових речень належать:

³⁴ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівці: нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

³⁵ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

³⁶ Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. С. 137.

³⁷ Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця. Вид-во Вінницького державного пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. 1999. С. 298.

- грамема 1-ої особи однини теперішнього часу дійсного способу;
- грамема 1-ої особи множини теперішнього часу дійсного способу;
- грамема 2-ої особи однини майбутнього часу дійсного способу;
- грамема 1-ої особи множини наказового способу;
- грамеми 2-ої особи однини і множини наказового способу³⁸.

Головний член у формі 1-ої особи множини може передавати семантику:

- а) спонукання співрозмовника до сумісної дії;
- б) окреслення власної дії;
- в) злитости з іншими діячами;
- г) етичної сукупності, сумісництва – у звертаннях до співрозмовника (замість 2-ої особи однини та множини).

Названі форми дієслів як головні члени речення чітко передають значення конкретної особи чи осіб, які є носіями дії, бо ці значення властиві особовим закінченням цих дієслів. Саме визначеність значень цих форм дає змогу розглядати речення цього типу як односкладні, а не вважати їх неповними двоскладними з опущеним підметом – особовим займенником.

Слід зауважити, що дієслово у формі третьої особи не може бути головним членом односкладного означено-особового речення, бо ця форма не вказує на конкретну особу, як і форма минулого часу дієслова та форма умовного способу. Відсутність особових закінчень у цих формах дієслів робить необхідним вживання підмета³⁹.

Означено-особові речення мають такі структурно-семантичні типи реалізації⁴⁰:

- відмінювано-дієслівний, головний член якого виражений особовою формою дієслів дійсного (теперішнього чи майбутнього часу) чи наказового способу;
- відмінювано-інфінітивний, головний член якого виражений особовим дієсловом та інфінітивом;

³⁸ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові. Навч.-метод. посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

³⁹ Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навчальний посібник. Вища школа. Київ. 2005. С. 89–104.

⁴⁰ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

– зв’язково-іменний, головний член виражений дієслівною зв’язкою та іменною частиною мови.

Використання односкладних означено-особових речень у мовленні засвідчує динамічність висловлення, а також сприяє уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками.

Односкладні **неозначено-особові** речення – це синтаксичні конструкції, головний член яких виражений дієсловом третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини минулого часу й називає дію, яку здійснюють неозначені особи⁴¹.

Більш стислим є визначення неозначено-особових конструкцій в енциклопедії «Українська мова»: це односкладне речення, структурну основу якого становить головний член, виражений дієсловом у формі 3 особи множини⁴².

Неозначено-особові речення можуть виражати дію особи, яка⁴³:

- 1) не відома мовцеві й не суттєва на відповідний момент для мовця;
- 2) відома мовцеві, але він не називає її в силу певних причин;
- 3) не може бути точно названою мовцем;
- 4) витворив сам мовець, але не вважає за необхідне наголошувати на джерелі дії.

Із приводу речень, у яких головний компонент представлено 3-ю особою множини, А. Загнітко писав: *«Інколи такі речення кваліфікують як означено-особові на тій підставі, що форму 3-ї особи множини можна замінити формою 1-ї особи: **Пиши, як тобі кажуть** // **Пиши, як тобі кажу**. Синонімічність таких конструкцій не означає їхньої тотожності: форма неозначено-особових речень зручна для маскуванню дійової особи, а неозначеність (хоча б і незначною мірою) – семантична властивість неозначено-особових речень. Крім того, формальні ознаки (форма третьої*

⁴¹ Там само.

⁴² Українська мова: Енциклопедія. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

⁴³ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

особи множини тощо) також свідчать на користь визначення таких речень неозначено-особовими. У цих реченнях окреслюється дія, створювана конкретною особою, яка не називається з метою її неозначеності»⁴⁴.

З-поміж найтипівіших комунікативних ситуацій, у яких можна експлікувати причину невизначеності суб'єкта, виокремлюємо такі:

- 1) суб'єкт невідомий нікому і його не може визначити ні мовець, ні співрозмовник;
- 2) суб'єкт не названо з певних причин;
- 3) суб'єкт підказується мовленнєвою ситуацією;
- 4) суб'єктом виступає мовець, який із певних причин вдається до неозначеної форми висловлення.

Такі речення використовують для увиразнення ввічливості та гостинності. Виконувач дії в таких конструкціях перебуває на задньому плані; важливою є виконувана ним дія.

До структурно-семантичних типів неозначено-особових речень належать:

- відмінювано-дієслівні конструкції, головний член яких виражений дієсловами третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або у формі множини минулого часу;
- відмінювано-інфінітивні конструкції; головний член яких представлений відмінювано-інфінітивною формою з фазисними чи модальними дієсловами;
- зв'язково-іменні конструкції, головний член складається з дієслова-зв'язки та іменної частини⁴⁵.

Односкладні **узагальнено-особові** речення – це конструкції, головний член яких виражає дію, що стосується узагальненої особи в будь-який момент часу, тобто *«мислиться узагальнено»*, а головний член виражений дієсловом у різних особових формах (2-ій особі однини та множини, 1-ій особі множини, у

⁴⁴ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. С. 145.

⁴⁵ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

3-ій особі множини теперішнього та майбутнього часу дійсного способу, грамемами наказового способу)⁴⁶.

А. Грищенко додає, що дія (стан), позначена головним членом узагальнено-особових речень, виступає як ознака широкого, невизначеного загалу без певних темпоральних і просторових обмежень⁴⁷.

В односкладних узагальнено-особових реченнях можуть бути виражені такі комунікативні ситуації:

- а) загальне судження, узагальнений висновок, безвідносний до місця й часу;
- б) суб'єктивність думок, інтимність переживань чи настроїв⁴⁸.

Такі речення відтворюють узагальнені умовиводи автора на основі життєвого досвіду, власних спостережень, а дія, виражена в них, втрачаючи прямий стосунок до мовця, набуває узагальненого значення.

Головний член односкладних узагальнено-особових речень має різні засоби вираження:

- 1) найбільш типова форма вираження головного члена – дієслово 2-ої особи однини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу;
- 2) дієслово 2-ої особи однини чи множини наказового способу;
- 3) дієслово 1-ої особи множини дійсного способу теперішнього чи майбутнього часу;
- 4) дієслово 3-ої особи множини⁴⁹.

Форма головного члена узагальнено-особових речень лише формально збігається з формами головних членів означено-особових, неозначено-особових і двоскладних речень, проте семантично ці конструкції істотно відрізняються від указаних речень, бо їхнім основним призначенням є вираження незалежної ознаки (дії), що приписується узагальненому діячеві, тобто співвідносного з

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

⁴⁸ Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження : зб. матеріалів Всеукраїнської наук. - практ. конф. 07 – 08 квітня 2016 р. Київ. Міленіум. 2016. С. 280.

⁴⁹ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівці. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

будь-яким діячем і віднесеного до будь-якої синтаксичної особи. Незалежну ознаку в таких конструкціях характеризують як позачасову, не пов'язану конкретно з моментом мовлення⁵⁰.

Загальне граматичне значення цього типу речень зреалізоване формою головного члена, семантика якого зосереджена на вираженні дії та вказівки на узагальненого діяча та особу.

Позачасовість слугує основою розрізнення трьох структурних підтипів узагальнено-особових речень, серед яких:

- відмінювано-дієслівні, у яких головний член представлений дієсловами 2-ої особи (рідше 1-ої чи 3-ої) однини й множини дійсного способу чи формою наказового способу;
- відмінювано-інфінітивні речення, у яких основні елементи значення головного члена представлені роздільно (двома лексичними одиницями): дія названа інфінітивом, а вказівка на її узагальнений характер і позачасове значення зосереджені у відмінюваній дієслівній формі допоміжного компонента, а отже, головними членами такого типу узагальнено-особових речень слугують допоміжні дієслова 2-ої особи однини наказового способу та інфінітиви;
- зв'язково-іменні речення, для яких характерна аналітичність головного члена: ознака названа в іменній частині, а граматичне значення віднесеності її до узагальненого діяча, до особи та позачасовість виражені відповідними особовими формами дієслова-зв'язки⁵¹.

Найвищий ступінь узагальненості, що виражають односкладні узагальнено-особові речення, представлений у прислів'ях. Це конструкції, у яких відсутнє індивідуальне й конкретне. Узагальнена форма поєднана в них з афористичним змістом. У таких реченнях відсутні другорядні члени, що пов'язані з конкретною ситуацією мовлення. Для таких конструкцій не

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 1. А. П. Загнітко. ДонНУ. Донецьк. 2013. С. 402.

характерні вказівні слова та лексичні елементи загальнономінативного значення⁵².

У таких реченнях реалізуються модальні значення:

- 1) повинности;
- 2) неможливости;
- 3) недоцільности;
- 4) недоцільности з відтінком застереження⁵³.

Односкладні **безособові** речення – це речення, головний член яких означає дію або стан, що мисляться як незалежні від особи або носія стану⁵⁴. А. Загнітно в енциклопедії «Українська мова» додає, що це клас односкладних конструкцій, внутрішньо диференційований за синтаксичною семантикою й формою вираження головних членів (предикатів), які означають дію або стан безвідносно до діяча або носія стану⁵⁵.

Загальним граматичним значенням безособових речень є утвердження незалежної ознаки, не співвіднесеної з діячем, а віднесеної до моменту мовлення. Це граматичне значення знаходить вираження насамперед у головному члені.

Граматичну форму головного члена односкладних безособових речень складають:

- а) вираження незалежної ознаки – дії чи стану;
- б) маркування неспіввіднесеності дії з діячем, невідповідності ознаки до особи, зв'язок ознаки з моментом мовлення;
- в) формальний показник цих значень – форма безособовості: 3-тя особа однини минулого часу середнього роду.

⁵² Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові : навч.-метод. посібник / С.Т. Шабат-Савка, А.М. Антофічук, Г.І. Теслицька. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 124 с.

⁵³ Замкова Т. Односкладні речення як засіб репрезентації внутрішнього мовлення у структурі поетичного тексту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. Вип. № 7. Херсон. 2008. С. 86-89.

⁵⁴ Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. Посіб. Літера «ЛТД». 2011 р. С. 559.

⁵⁵ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

Саме ці особливості односкладних безособових речень зумовлюють виокремлення структурно-семантичних підтипів, серед яких:

- дієслівного типу;
- прислівниково-іменного типу⁵⁶.

Безособові речення дієслівного типу формують такі моделі:

- а) власне-безособові – безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом;
- б) головний член виражений особовим дієсловом у безособовому вжитку: можливі два варіанти цих конструкцій:
 - з головним дієслівним членом без афікса **-ся**;
 - з головним дієслівним членом з афіксом **-ся**;
- в) головний член виражений безособовими формами на **-но, -то**⁵⁷.

Безособові речення прислівниково-іменного типу формують чотири моделі:

- а) головний член виражений предикативними прислівниками;
- б) головний член виражений предикативними словами типу **жаль, біда, гріх, шкода (жаль), шкода (марно), охота, час, страх, сором, досада, пора** та ін. (слова категорії стану);
- в) головний член виражений предикативними словами типу **можна, треба, слід, варто, необхідно, доцільно** та ін;
- г) головний член виражений заперечними предикативними словами **немає (нема)** та ін⁵⁸.

Усі ці підтипи утворюють зв'язково-прислівникову модель реалізації.

Безособові речення можуть містити різноманітну інформацію:

- а) повідомлення про стихійні явища, стани та процеси в навколишньому середовищі;
- б) настрої, відчуття, переживання людини незалежно від її волі;

⁵⁶ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁵⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Видавничий центр «Академія». Київ. 2004. С. 408.

⁵⁸ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

- в) модальні значення бажання чи небажання;
- г) успіх чи неуспіх, певний внутрішній стан особи;
- г) наявність чи відсутність деяких кількісних змін, явищ або станів у навколишньому середовищі⁵⁹.

Спостереження показують, що безособові речення знаходять належне місце в художньому тексті, бо виступають важливим елементом вислову складних фактів мислення та почуттів людини, надають текстам експресивного забарвлення.

Інфінітивні речення – це односкладні речення з головним членом, вираженим граматично незалежним від інших членів інфінітивом⁶⁰. А. Грищенко наголошує, що інфінітивна конструкція, маючи за структурну основу інфінітив як умовну початкову форму дієслова, де на перший план виступає номінація дії, процесу або стану, характеризується як гнучка синтаксична структура з погляду комунікативних можливостей, зокрема модальних модифікацій⁶¹.

З урахуванням морфологічних засобів вираження головного члена з-поміж інфінітивних речень виокремлюють:

- 1) власне-інфінітивні (з часткою **би** / **б** чи без неї);
- 2) інфінітивно-іменні із значенням об'єктивної неминучості:
 - з дієсловами бути, (не) бувати;
 - зі зв'язкою бути та субстантивом⁶².

Власне-інфінітивні речення за структурою поділяють на два основні різновиди⁶³:

- 1) з інфінітивним головним членом без частки **би** (**б**), що виражають модальні відтінки:

- необхідности, неможливости, наявности / відсутности дії чи стану;

⁵⁹ Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. Посіб. Літера «ЛТД». 2011 р. С. 559.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

⁶² Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁶³ Там само.

- сумніву, вагання щодо доцільності чи необхідності дії (стану), названої інфінітивом;
- спонукання: наказ, просьба, порада, побажання, заклик до виконання (невиконання) певної дії.

2) з інфінітивним головним членом із часткою **би (б)**, що має семантику:

- бажаности дії, побоювання чи застереження щодо здійснення / нездійснення дії;
- оцінки здатности або схильности до дії тощо.

На думку А. Загнітка, особливої уваги заслуговують односкладні речення, головний член яких виражений поєднанням безособово-предикативного слова типу **можна, слід, варто, треба** та інфінітива. При цьому безособово-предикативний компонент розглядається як цілісний при домінуванні семантики безособовості, а тому й саме речення кваліфікується як безособове. Учений розглядає такий тип реченневих структур як синкретичні, у яких поєдналась безособова семантика із семантичним наповненням першого компонента значенням інфінітива. У силу цього подібні речення витлумачують як безособово-інфінітивні⁶⁴.

А. Загнітко виділяє ще один різновид безособово-інфінітивних речень цієї групи – це структури, у яких головний член виражений заперечним займенником **нікому, ніким, нічим**, заперечним прислівником **ніде**, що виконують роль підсилювальних часток і представляють модальну сему неможливості здійснення дії над інфінітивом.

У шкільному курсі української мови односкладні інфінітивні речення не виокремлюють у самостійний тип, а розглядають як різновид безособових речень. Утім, у сучасній синтаксичній науці мовознавці обґрунтовують необхідність виділення інфінітивних речень в окремий тип односкладних речень дієслівного типу, з огляду на синтаксичні особливості інфінітива як синтаксично незалежного головного члена таких конструкцій.

⁶⁴ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. С. 145.

Передусім мова йде про те, що в інфінітивному реченні головний член не підпорядкований жодному іншому члену речення, а тільки має залежні слова. У безособовому реченні інфінітив прилягає до модального дієслова або предикативного прислівника з модальним значенням, компенсуючи їхню інформаційну недостатність. Крім того, інфінітивні речення виражають потенційну дію, яку необхідно здійснити в майбутньому конкретній або узагальненій особі, тобто такі речення не є безсуб'єктивними, хоч форма інфінітива не вказує на особу.

Отже, в сучасному синтаксисі виділяють п'ять дієслівних типів односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні речення. На деякі з них (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові) припадає по декілька поглядів щодо їх віднесеності до односкладних, або ж двоскладних неповних синтаксичних конструкцій. Натомість інфінітивні розглядають у межах односкладних речень, проте є дискусії щодо відокремленості з-поміж безособових. Усі типи мають свої засоби вираження, передають певну інформацію та урізноманітнюють художній текст, надаючи експресивного-забарвлення.

1. 4. Односкладні речення іменного типу

Односкладні речення іменного типу – це речення, єдиний головний член яких виражений іменником у називному чи родовому відмінках. З-поміж них виокремлюють номінативні та генітивні.

Особливий тип односкладних речень становлять **номінативні** речення, які тривалий час учені розглядали як неповні двоскладні або односкладні безособові. В українському мовознавстві вперше номінативні речення як різновид односкладних почали розглядати В. Возняк, О. Курило, К. Німчинов, І. Огієнко та ін⁶⁵.

⁶⁵ Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. Посіб. Літера «ЛТД». 2011 р. С. 559.

Номінативні речення – синтаксичні конструкції, структурну основу яких становить головний член, виражений іменником у формі називного відмінка⁶⁶. До них належать і ті, головний член яких виражений називним відмінком займенника чи субстантивованої частини мови в однині чи множині⁶⁷.

А. Загнітко вважає, що головний член номінативних речень не виступає морфологізованим, бо іменник за своєю синтаксичною природою багатофункціональний. Тому не можемо визначити його синтаксичну роль, беручи за визначальне тільки його морфологічні характеристики. Необхідно враховувати характер вираженої думки та комунікативні завдання речення⁶⁸.

На сьогодні не існує єдиної загальноприйнятої класифікації односкладних номінативних речень, це питання далі залишається дискусійним.

При розмежуванні односкладних номінативних речень на певні різновиди синтаксисти враховували:

- 1) морфологічне вираження головного члена речення;
- 2) характер висловлення;
- 3) комунікативну спрямованість речення (розповідні, питальні, спонукальні);
- 4) емоційну забарвленість (окличні й неокличні);
- 5) інтонацію;
- 6) структуру (поширена / непоширена, розчленована / нерозчленована (П. Лекант)),
- 7) змістове наповнення конструкції (семантика речення),
- 8) функції – описові, вказівні, спонукальні, а також комунікативні та стилістичні тощо,
- 9) синтагматичні й парадигматичні відносини (Н. Шведова);
- 10) залежно від комунікативної ситуації: описово-розповідні монологічні та номінативні речення у діалогічному експресивному мовленні (Л. Кадомицева);
- 11) за наявністю / відсутністю в них «граматичної особи» (В. Горяний),

⁶⁶ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

⁶⁷ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁶⁸ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. С. 145.

12) за функціями в процесі висловлення думки, яка відбиває враження, отримані в окремих актах пізнання – відображення дійсності (Б. Ардентов);

13) за ступенем виявлення / реалізації диференційних ознак – ядерні, напівпериферійні та периферійні (І. Сушинська) тощо⁶⁹. Спираючись на той чи інший критерій, зуміли виділити певні типи, що є найпоширенішими.

Традиційно виокремлюють номінативні речення: буттєві, вказівні, оцінні, власне називні та «називний уявлення»⁷⁰.

За семантикою номінативні односкладні речення поділяють на:

- 1) буттєві, які виконують описову функцію й використовують для ствердження наявності певного явища або предмета;
- 2) вказівні, коли семантику буттєвості посилюють вказівні частки **ось, от, он, онде, осьде**;
- 3) оцінні, у яких поєднано номінацію предмета та його емоційну оцінку;
- 4) власне-називні речення – назви установ, книг, журналів, картин, газет, музичних творів, написів на вивісках тощо;
- 5) спонукально-бажальні, що виражають категоричну вимогу чи наказ;
- 6) «називний уявлення» – особливий тип номінативних речень, у якому констатується уявлення про предмет, стверджується його наявність чи необхідність. Після такого речення обов'язковим є відповідний коментар⁷¹.

У сучасній мовознавчій літературі ми натрапляємо на декілька визначень останнього типу:

- 1) «називний уявлення» – це іменник у називному відмінку (або кількісно-іменне сполучення), який має специфічну інтонацію й називає предмет думки для того, щоб повідомити про наявність уявлення щодо нього у свідомості мовця» (І. Сушинська)⁷²;

⁶⁹ Бурковська О. Й. Теорія односкладного речення в європейській лінгвістиці XIX – початку XXI століть. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ. 2018.

⁷⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Видавничий центр «Академія». Київ. 2004. С. 408.

⁷¹ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁷² Сушинська І. Номінативні речення периферійного типу («називний уявлення, «лекторський номінатив»). Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур. Ред. А. П. Загнітко та ін. Київ. ІЗМН. 1998. С. 62-67. Бібліогр.: С. 66-67.

2) номінативні речення уявлення повідомляють про предмет, який постає лише в думках, спогадах та уявленнях, а не в його дійсному, справжньому бутті (М. Каранська)⁷³.

Отже, терміном «називний уявлення» позначено окремий тип синтаксичних конструкцій, один із різновидів номінативних речень, функція яких «констатувати наявність уявлення про предмет або явище в свідомості мовця»⁷⁴.

Окремою й специфічною групою номінативних синтаксичних конструкцій є побажально-буттєві, спонукальні або спонукально-бажальні речення. За структурою – це лексично обмежений, проте часто вживаний тип граматичних одиниць, до складу яких зараховано усталені вислови – різні накази, команди (військові, спортивні), вимоги, розпорядження, рекомендації, попередження тощо, а також форми привітань та побажань⁷⁵.

Семантика спонукальних номінативних речень *«поєднує в собі основне буттєве значення і додаткове значення спонукальної модальності, переважно імперативної, втілюваної у відповідній спонукальній інтонації»* (П. Дудик)⁷⁶.

Номінативні речення можуть бути поширеними та непоширеними. Поширювачами в таких структурах виступають узгоджені препозитивні поширювачі означального типу й об'єктні поширювачі. Речення, до складу яких входять обставинні поширювачі, належать до неповних двоскладних⁷⁷.

Номінативні речення, представлені як повною, так і неповною мовленнєвою реалізацією структурної схеми, широко використовують у текстах художньої літератури. Ці конструкції виконують певну композиційну функцію, починають собою твір або завершують його.

Номінативні синтаксичні структури в сучасній українській літературній мові використовують із метою назвати (за функцією називного відмінка)

⁷³ Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ. Либідь. 1995. С. 312.

⁷⁴ Д Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця. Вид-во Вінницького державного пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. 1999. С. 298.

⁷⁵ Вітрук. Н. Різновиди односкладних речень репрезентації у СУЛМ. Лінгвістичні студії. Розділ III: Теоретичні питання синтаксису. Випуск 22. 2011.

⁷⁶ Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця. Вид-во Вінницького державного пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. 1999. С. 298.

⁷⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Видавничий центр «Академія». Київ. 2004. С. 408.

предмет, явище, особу та констатувати їх реальну / уявну присутність, буття, існування. Наявність різноманітних структурно-семантичних груп є прямо залежною від лексичного наповнення головного члена й комунікативної ситуації. Принагідно можемо зазначити, що фактично такі самі граматичні чинники (інтонація, функції (називання, спонування), лексичне наповнення, мовна ситуація тощо) впливають на розмежування односкладних іменних речень функціональної сфери апеляції (вокативних конструкцій), що існує паралельно до сфери репрезентації⁷⁸.

Односкладні **генітивні** речення – речення, структурну основу яких становить головний член, що виражений синтаксично незалежною формою родового відмінка іменника⁷⁹.

Уперше в українському мовознавстві звернув увагу на цей різновид Є. Тимченко та визначив їх «еліптичними висловлюваннями з родовим відмінком»⁸⁰.

О. Шахматов розглядав такі речення як кількісно-іменні односкладні безприсудково-підметові речення⁸¹.

У дискусії щодо поглядів на генітивні речення виникали різні трактування, наприклад: двоскладні з особливою (генітивною) формою одного з головних членів речення (Н. Валгіна); генітивно-кількісні двоскладні, у яких підмет виражається родовим відмінком (В. Іванова); особливий різновид безособових речень (В. Іванова); односкладні підметові (О. Шахматов); односкладні номінативні (Н. Валгіна); прості речення, генітив яких функціонально близький із підметом (Ю. Костинський).⁸²

А. Загнітко виділяє речення:

- квантитативно-генітивні (позначають певну кількість предметів, осіб);

⁷⁸ Вітрук. Н. Різновиди односкладних речень репрезентації у СУЛМ. Лінгвістичні студії. Розділ III: Теоретичні питання синтаксису. Випуск 22. 2011.

⁷⁹ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

⁸⁰ Тимченко Є. Вокатив та інструменталь в українській мові. Українська академія наук. Київ. 1926. С. 34.

⁸¹ Дудик П. С. Стилїстика української мови. Літературне місто. Освітній онлайн-ресурс. Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=5563>

⁸² Горпинич В. О. Генітивні речення в українській мові. Українська мова. № 3. Дніпропетровськ. 2009.

- генітивно-заперечні: «містять єдиний головний член речення, що складається зі слів **нема, ні** (може входити до складу займенника) і форми родового відмінка іменника⁸³.

Традиційне зарахування їх до безособових не відображає специфіки форми Р. в., що є складником єдиного головного члена речення⁸⁴.

В. Горпинич виділяє генітивні речення:

- двоскладні;
- односкладні⁸⁵.

Мовознавці виокремлюють власне-генітивні речення зі словесно невираженим квантитативним компонентом та генітивно-квантитативні речення з вербалізованим квантитативним складником (Л. Рабанюк⁸⁶).

Серед власне-генітивних речень вирізняють:

- 1) стверджувальні генітивні, що передають семантику буття, наявності предметів у значній кількості, представлені різними моделями.
- 2) заперечні генітивні, у яких заперечується будь-яке буття з імпліцитним зазначенням мінімального (нульового) кількісного вияву. Ці речення репрезентовані моделями **ні (ані) + Р. в.**⁸⁷

Так звані **вокативні** речення посідають особливе місце в типології односкладних речень.

Під вокативними реченнями розуміють речення-звертання, виражені кличним відмінком іменника (вокативом), що передають думки, почуття, волевиявлення⁸⁸.

⁸³ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁸⁴ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. С. 145.

⁸⁵ Горпинич В. О. Генітивні речення в українській мові. Українська мова. № 3. Дніпропетровськ. 2009.

⁸⁶ Рабанюк Л. Актуальні проблеми синтаксису : сучасний стан і перспективи дослідження. Програма, матеріали та тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинька. Чернівецький нац. ун-т. Чернівці. 2012. С. 77–78.

⁸⁷ Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові/ Навч.-метод. Посібник. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2021. С. 124.

⁸⁸ Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. Київ. 2004. С. 824.

Деякі синтаксисти кваліфікують їх як односкладні речення, зокрема І. Кучеренко, І. Вихованець, М. Скаб. Інша частина вважає, що вокативні речення – це нечленовані речення (К. Шульжук, П. Дудик, І. Слинько)⁸⁹.

На емоційному забарвленні, як одній із характеристик вокативних речень, акцентує увагу І. Кучеренко: *«У вокативних реченнях спонукання може ускладнюватися додатковим відтінком, набуваючи характеру прохання, благання... з виразним захопленням, співчуттям, докором, обуренням»*⁹⁰.

Аналізуючи погляди О. Шахматова на вокативні речення, П. Дудик називає подібні конструкції «реченнями-звертаннями» за їхнім синтаксичним статусом; а основний їхній зміст становить спонукання, адресоване особі, до якої спрямоване звертання⁹¹.

Учений вирізняє три групи зазначених речень: 1) звертання-речення, за допомогою яких когось кличуть, просять; 2) звертання-речення з виразною спонукальною функцією – попереджувальною, заборонною, наказовою тощо; 3) звертання-речення, що виражають інші реакції мовців, їхні глибинні переживання, настрої⁹².

«Специфіка вокативних речень у тому, що вони не потребують додаткового розкриття змісту за допомогою контексту, оскільки такий зміст концентрується в них, хоча словесно він зазвичай не виражається, а зрозумілий з інтонації, яку має це речення», – констатує К. Шульжук⁹³.

Учений поділив вокативні речення на спонукально-кличні та оцінні, зауваживши: «Якщо в спонукально-кличних реченнях передусім виражається ставлення до того, що пов'язане з особами, до яких звертається мовець, то в оцінних реченнях яскравіше виявляється значення кваліфікації адресата⁹⁴.

⁸⁹ Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. Посіб. Літера «ЛТД». 2011 р. С. 559.

⁹⁰ Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонуючого члена і так зване звертання. І.К. Кучеренко. Проблеми синтаксису: пр. міжвуз. наук. конф. Вид-во ЛДУ. Львів. 1963. С. 64-73.

⁹¹ Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквівалент речення). Київ. Наукова Думка. 1973. С. 288.

⁹² Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквівалент речення). Київ. Наукова Думка. 1973. С. 288.

⁹³ Шульжук К. Ф. Формування ускладненого речення в новій українській літературній мові. Мовознавство. №4. Київ. 1977. С. 10-16.

⁹⁴ Там само.

І. Вихованець, як і К. Шульжук, виділяє два типи вокативних речень: 1) вокативні речення-заклики, у яких названо адресата мовлення, щоб привернути його увагу; 2) вокативні речення, що виражають емоційну реакцію на слова та дії співрозмовника⁹⁵.

Отож, з-поміж односкладних речень іменного типу виокремлюють номінативні, вокативні та генітивні речення. Їх розмежування та класифікація досі не має чітких критеріїв. Ці типи доволі часто трактували неповними двоскладними або ж односкладними безособовими реченнями. Щодо генітивних, то їх визначали навіть як різновид номінативних. Особливу нішу в типології односкладних речень посідають вокативні речення. Такі конструкції часто використовують для додавання особливих відтінків прохання, бажання, заклику.

1.5. Функціонування односкладних речень у різних стилях мови

У синтаксичній науці односкладні речення посідають особливу ланку. За допомогою цих конструкцій можна простежити гнучкість мови та її можливості створювати розгорнуті висловлення, виражати найтонші відтінки значень.

Значна когорта дослідників розглядали функціонування односкладних речень у межах різноманітних стилів мови. До прикладу, В. Шабуніна⁹⁶, В. Кухарева⁹⁷, досліджували значення односкладних речень у науковій літературі. В. Шабуніна наголошує, що в науковій стилістиці часто фіксують означено-особові, неозначено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні речення. Окрім цього, ці синтаксичні конструкції мають низку функційних призначень у наукових текстах:

1) надають висловленню виразності, динамічності, активізують увагу читача, спонукають до спільних дій, забезпечують наочність викладу;

⁹⁵ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ. Наукова думка. 1992. С. 222.

⁹⁶ Шабуніна В. В. Синтаксичні ресурси діалогічної організації науковонавчальних текстів. Філологічні студії. 2011. Вип. 6. С. 203–512.

⁹⁷ Кухарева В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. канд. філолог. наук. 10.02.01. Київ. 2003. С. 24.

2) приховують у тексті діалог, виражений у формі безпосереднього звертання автора до читача;

3) зосереджують увагу на основних моментах змісту, зокрема на дії, описують закономірності, загальновідомі факти та явища певної науки, слугують рекомендацією для здійснення тієї чи іншої операції;

4) позначають дію людей загалом або їх невизначеної кількості;

5) спрямовують увагу читача на об'єкт або дію;

6) виражають категоричність / некатегоричність викладу;

7) усувають з викладу суб'єкт дії, акцентуючи увагу адресата на об'єкті або дії;

8) реалізують комунікативну стратегію автора, активізують увагу читача, спонукають до дії⁹⁸.

В. Кухарєва зосереджувала увагу на важливих комунікативних функціях односкладних речень в науковій літературі. Зокрема, авторка з'ясувала, що найбільше комунікативне навантаження припадає на безособові речення. Дослідниця також зазначила, що *«роль односкладних речень у наукових текстах виявляється в тенденції до якнайповнішого лінгвістичного втілення специфічних стильових ознак наукової мови – узагальнено-абстрагованості, об'єктивності, підкресленої логічності, а також інших важливих її рис – діалогічності, оцінності, некатегоричності викладу, які в поєднанні з першими, основними, роблять науковий стиль живою функціональною системою»*.⁹⁹

На відміну від наукового стилю, що виробляє інформативний точний та об'єктивний продукт (здебільшого), публіцистика – це поєднання логізації викладу та високого ступеня емоційності. Саме тому в публіцистичному стилі достатньо широко представлені означено-особові конструкції. Це зумовлено тим, що автор статті бере на себе функції суб'єкта повідомлення. У статтях, де не зазначають виконавця дії у зв'язку з певними мотивами, використовуються

⁹⁸ Шабуніна В. В. Синтаксичні ресурси діалогічної організації науковонавчальних текстів. Філологічні студії. 2011. Вип. 6. С. 203–512.

⁹⁹ Кухарєва В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. канд. філолог. наук. 10.02.01. Київ. 2003. С. 24.

неозначено-особові речення, тому що виконавець дії в них представлений як «хтось», «вони»¹⁰⁰.

У публіцистиці трапляються й узагальнено-особові речення. У таких конструкціях з узагальненою особою дія стосується будь-якої граматичної особи, що позиціонується як член збірної кількості граматичних осіб, або окремої особи, яка представлена як «кожен із нас»¹⁰¹.

Односкладні речення представлені в значному обсязі в епістолярному стилі. В. Ковтун досліджувала ці конструкції у щоденникових записах О. Довженка¹⁰². Науковиця зазначає, що найбільш поширеними є такі типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, безособові, номінативні¹⁰³.

В. Ковтун виокремила низку функцій, які властиві епістолярному стилю, а саме:

- 1) перенесення акценту з діяча на дію, передача внутрішнього стану мовця, усунення потреби наголосити на особі діяча;
- 2) надання лаконічності висловленню;
- 3) сприяння уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками;
- 4) позначення дії, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту;
- 5) зображення певного стану людської психіки, особливостей сприймання навколишнього світу;
- 6) відтворення спогадів;
- 7) безпосереднє відтворення процесу сприймання в усій безпосередності супровідних емоцій;
- 8) вираження волевиявлення – бажання чи небажання виконувати певну дію.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Шептуха О. Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Односкладні особові речення в публіцистичному стилі української мови. Розділ III. Теоретичні питання синтаксису. 2007.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Ковтун В. В. Односкладні речення в щоденникових записах О. Довженка. Теоретичні та прикладні питання філології : II Міжнародна наук. конф., 22–23 серпня 2011 р. Дніпродзержинськ. 2011. С. 47–53; 55.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Там само.

У художньому стилі функціонал односкладних речень представлено повною мірою, адже це та платформа, де потрібно продемонструвати багатство та красу висловлень, експресивне забарвлення фраз, що вимовляють герої творів, передати високий рівень емоційності та ін.

Роллю односкладних речень у художньому стилі цікавилася чимало науковців. Наприклад, Н. Свистун дослідила структурно-семантичну характеристику дієслівних односкладних речень у художній літературі на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»¹⁰⁵; І. Ходикіна аналізувала номінативні речення, порівнюючи твори О. Гончара та О. Вишні, урахувавши манеру цих письменників¹⁰⁶; М. Ковальчук та В. Алексєєв вивчали семантико-синтаксичні параметри односкладних речень у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»¹⁰⁷.

До прикладу, Н. Свистун зауважує, що в текстах художнього стилю широко використовуються:

- означено-особові односкладні речення, у яких головний член виражений дієсловом І особи однини та множини дійсного способу, дієсловом наказового способу, дієсловом II особи однини та множини;
- неозначено-особові односкладні речення, у яких головний член виражений дієсловом III особи множини минулого часу дійсного способу (головний член має семантику неозначеності, а не множинність виконавців дії, хоча найчастіше неозначеність і множинність збігаються);
- безособові односкладні речення, зокрема власне безособові, безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні (безособові речення з присудком без постфікса **-ся (-сь)**)

¹⁰⁵ Свистун Н. О. Структурно-семантична характеристика дієслівних односкладних речень (на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»). Наукові записки. Серія «Філологічна». 2013. Вип. 35. С. 314–316.

¹⁰⁶ Ходикіна І.І. Порівняльна характеристика номінативних речень у творах О. Гончара та О. Вишні з урахуванням індивідуальної манери цих письменників. Інститут філології Бердянський державний педагогічний університет. Актуальні проблеми слов'янської філології. Випуск XX. 2009.

¹⁰⁷ Ковальчук М. С., Алексєєв В. С. Семантико-синтаксичні параметри односкладних речень у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. №32. Т. 1. 2018. С. 44–46.

та безособові речення з головним дієслівним членом із постфіксом **-ся (-сь)**, інфінітивні (головний член виражений інфінітивом без частки **би, б**)¹⁰⁸.

Отже, односкладні речення можуть траплятися в різних стилях мови: науковому, публіцистичному, епістолярному, художньому та інших. Проте різновиди одночленних конструкцій функціонують у стилістиці нерівномірно. Найбільш багатий на односкладні речення стиль – художній.

¹⁰⁸ Свистун Н. О. Структурно-семантична характеристика дієслівних односкладних речень (на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»). Наукові записки. Серія «Філологічна». 2013. Вип. 35. С. 314–316.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ПОВІСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЦАРІВНА»

Маємо доволі широкий спектр досліджень односкладних речень, проте досі залишається потреба осмислення синтаксичної природи та специфіки їх функціонування в художньому тексті. У повісті Ольги Кобилянської «Царівна» на нормативні характеристики речень, зокрема й односкладних, накладаються індивідуально-авторські, тематичні, композиційні та інші ознаки. Виявлення цих особливостей сприятиме розкриттю комунікативних можливостей таких конструкцій і визначить їх роль у реалізації авторських намірів. У повісті виявлено всі типи односкладних речень: як дієслівні, так й іменні. Речення дієслівного типу кількісно перевищують іменні більш як у 8 разів. У відсотковому співвідношенні маємо наступний перелік типів дієслівних конструкцій: 76,8 % : 14 % : 6,9 % : 2 % : 0,3 % (Див. Додаток 7). Щодо іменних речень, то їх співвідношення (у відсотках) виявлено таким чином: 57 % : 31 % : 12 % (Див. Додаток 8).

2. 1. Односкладні означено-особові речення

Розглянемо особові (означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові) конструкції, що належать до дієслівних односкладних речень за семантикою і значенням суб'єктів як носіїв предикативної ознаки.

Означено-особові речення є близькими до двоскладних. Виконавець дії мислиться означено, як і у двоскладних. Проте його можна виразити лише займенниками: я, ми, ти, ви. Ця особливість може ставити означено-особові речення в один синонімічний ряд із двоскладними.

Можемо порівняти: «— *Я хочу жити, Василечку, прегарним, чудовим життям*» [с. 62] – «...бо хочу жити якимсь теплим життям» [с. 222]. З таким перетворенням односкладних речень у синонімічні двоскладні виникають нові семантичні відтінки, а саме: у двоскладних реченнях суб'єкт стає актуалізованим, а в означено-особових реченнях підкреслюється, насамперед,

дія, а не виконавець. Це додає виразності, емоційності й динамічності висловлюванням.

У повісті «Царівна» О. Кобилянська використовує односкладні речення і як прості, і як частину складного речення.

2. 1. 1. Прості односкладні означено-особові речення

Зазначимо, що означено-особові речення доволі часто функціонують у діалогах. Наприклад: — Вгадайте, мамочко! — Не маю часу на здогади, мій сину [с. 11]. Найбільш поширеними виявилися структури, у яких головний член виражений дієсловом наказового способу 1 особи однини та 2 особи однини та множини: — Маю їх у своїй бібліотеці [с. 46]; — Не впадай в трагедію! [с. 11]; — Обернись до стіни та й спи! [с. 17]; — То потоніть! [с. 40].

Семантична структура означено-особових речень – це наявність віднесеної до означеного суб'єкта дії або процесуального стану. Ці значення конкретизуються в реченні як одиниці тексту. Тож, саме в тексті означено-особові речення набувають змістової конкретизації. Наприклад: — *І він стягнув лагідно мої руки з лиця і притис їх щиро до уст. Прошу вас, успокойтеся!.. Прошу вас так, як проситься того, кого любиться!* [с. 60–61].

На нашу думку, означено-особові речення набувають максимального наближення до двоскладних речень при наявності в них звертання. У таких структурах головний член виражений формами наказового способу. Означеність суб'єкта набуває семантичного вираження, хоч формально суб'єкт співвідноситься із займенниками ти, ми, ви. Наприклад: — Лишіть їх, панно Маріє! [с. 35]; — Пошануй мене, моя дитино! [с. 64].

Функціонування означено-особових речень у «Царівні» Ольги Кобилянської періодично зумовлене постійним сум'яттям та невпевненістю особи, від якої ведеться оповідь. Неодноразово односкладні речення є частиною складних речень і якраз додають цих відтінків, що транслюють несміливість Наталки. Наприклад: *Впрочім, справді не знаю* [с. 28]; *Не знаю, чи Зоня нарочно не сказала йому, що я була в гостях, чи, може, вид мій був такий відражаючий,*

що, уgliedівши мене, мов налякався; але привітався ласкаво, навіть усміхнувся якимсь сумним вимушеним сміхом [с. 101]; Чи я буду щаслива, чи ні, не знаю, але нехай поживу хоч короткий час після своєї вдачі! [с. 147].

У творі зафіксовано 155 простих односкладних означено-особових речень. Серед них нараховуємо 81 % поширених і 19 % непоширених конструкцій (Див. Додаток 1).

У повісті О. Кобилянської функціонують 8 непоширених односкладних означено-особових речень, головний член яких виражений грамемою 1-ої особи однини теперішнього часу дійсного способу:

- Не маю [с. 43];
- Вірю [с. 79];
- Не знаю [с. 87];
- Пишу [с. 95];
- Знаю! [с. 98];
- Задумую [с. 107];
- Не жартую [с. 141];
- Не знаю... [с. 196].

Окремо виділяємо конструкції, головний член яких виражений грамемою 2-ої особи однини теперішнього часу дійсного способу (усього 4 речення):

- Видиш? [с. 6];
- Чуєш? [с. 12, 17];
- Гадаєш? [с. 25].

У 6 односкладних означено-особових реченнях головний член виражений 2 особою множини теперішнього часу дійсного способу:

- Не знаєте? [с. 70];
- Бійтеся бога! [с. 85];
- Даруйте! [с. 88];
- Видите? [с. 108];
- Не жартуйте? [с. 141];
- Бувайте здорові! [с. 199].

Водночас зафіксовані випадки, коли головний член виражений 1 особою однини та множини майбутнього часу дійсного способу відповідно (по одному прикладу):

— Пришлю [с. 188];

— Підемо [с. 23].

Виокремлено й односкладні означено-особові речення, головний член яких виражений 2 особою множини майбутнього часу, а саме:

— То пропадете [с. 111];

Загинете! [с. 113].

Серед непоширених односкладних означено-особових речень виявили 8, у яких головний член виражений 1 або 2 особою однини чи множини наказового способу:

Ходім! [с. 35];

— То потоніть! [с. 40];

Іди! [с. 50];

Скажіть! [с. 120];

— Встидайтеся! [с. 139];

— Тіштеся! [с. 147];

— Останься! [с. 157];

Скажи! [с. 317].

На нашу думку, такий тип лаконічних та інтонаційно-багатих односкладних речень дохідливо та влучно передає настрої й емоції героїв у певний момент, у конкретних побутових ситуаціях. Доволі велике розмаїття питальних речень, що вимагають уточнень. У цій повісті принагідно дійові особи намагаються виразити своє ставлення до дій головної героїні, про що свідчить велика кількість речень, тон яких наказовий, часом спонукальний.

Варто зазначити, що короткі непоширені речення, у першу чергу, торкають і читача, закарбовуються в пам'яті, створюють певний настроєвий ланцюжок твору та знайомлять із запальним характером окремих персонажів повісти.

Набагато частіше в повісті Ольги Кобилянської трапляються поширені односкладні означено-особові речення, їх маємо аж 127.

На відміну від непоширених, такі односкладні означено-особові речення несуть додатковий зміст, знайомлять із тонкощами та нюансами гумору героїв, доволі часто поширені звертаннями, порівняннями, з'ясувальними обставинними моментами думки персонажів.

Нараховано 41 речення серед поширених означено-особових, де головний член співвідносний із присудком, вираженим дієсловом 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу, наприклад:

— Вірю в свої слова, панно Верковичівна! [с. 110];

П'ю-упоююсь нею, мов любощами живої істоти [с. 51];

Силуюся зрікатися краси життя, ясних барв, мов та черниця [с. 218];

— Чую, рибчино!.. [с. 278].

Маємо по одному прикладу поширених односкладних речень, у яких головний член виражений:

— грамемою 1 особи множини наказового способу: *Впрочім... не говорім об тім!* [с. 112];

— грамемою 1 особи множини майбутнього часу: *Побачимо, по-ба-чи-мо!* [с. 46];

— грамемою 2 особи однини майбутнього часу дійсного способу:— *Так останься!* [с. 62].

У повісті О. Кобилянської виявили 10 речень, головний члени яких виражений грамемою 1 особи однини майбутнього часу дійсного способу:

Завтра кінчу двадцятий рік [с. 8];

— *Візьму навіть ті самі предмети: географію й історію* [с. 9];

— *Подивлюся, мамочко* [с. 23];

— *На іншого або на жодного буду ждати!* [с. 91];

Минувшість поховаю [с. 93];

Інакше обтовчуся об усі ті буденні чесноти! [с. 122];

Стану за товаришку в однісі маючої угорки, вдовиці по лікарі [с. 132];

А відтепер вже не буду їх бачити [с. 156];

Так, в ній хочу розцвістися, мов та рожса... [с. 215];

Зафіксовано 7 речень, у яких головний член співвідносний із присудком, вираженим дієсловом 2 особи однини теперішнього часу дійсного способу:

Знаєш що? [с. 19];

Навіть і не поважаєш? [с. 83];

— Чому нічого не говориш? [с. 94];

Пригадуєш собі? [с. 128];

Чуєш це, бабусенько?.. [с. 132];

Що гадаєш із собою чинити? [с. 151-152];

— Умієш любити [с. 318].

У 10 реченнях головний член виражений грамемою 2 особи множини теперішнього часу дійсного способу, а саме:

Тоді помиляєтеся [с. 42];

— Не знаєте, що? [с. 100];

— Отже, бачите! [с. 110];

— Отже, зрікаєтеся щастя? [с. 112];

Вірите тепер? [с. 121];

«Не маєте над чим іншим думати?» [с. 126];

— Чому не хочете запанувати над собою? [с. 148];

Дальших обов'язків не маєте супроти мене [с. 152];

— Чого дивитеся так на мене! [с. 247];

— Чому зневажаєте мене? [с. 289].

Серед односкладних поширених означено-особових речень маємо 2 одиниці, де головний член виражений грамемою 2 особи множини майбутнього часу:

— Зрозумієте колись! [с. 123];

«...З того не будете жити!»... [с. 126];

Найбільша за чисельністю група речень, у яких головний член виражений грамемою 2 особи однини наказового способу: *Учися хоч би й по-хінськи!*

[с. 9];— Не впадай в трагедію! [с. 11]; Лишіть їх, пане Орядин! [с. 35]; — Дай їй тут і ходи додому! [с. 63]; Шукай тоді собі свого реформатора! [с. 85]; Не гріши, Наталко, уважаючи себе нещасливою [с. 93]; Ой, не гріши, небого, не гріши, не гріши! [с. 94];

В іншій групі головний член виражений 2 особою множини наказового способу. Наприклад: — Так боріться! [с. 107]; Розручіться з професором [с. 113]; — Не впадайте в романтизм, пане Орядин! [с. 122]; — Орядин, подумайте! [с. 149]; *За це також вибачте мені* [с. 38]. Їх усього налічуємо 50 одиниць.

Як бачимо, перелік означено-особових речень представлений доволі емоційними окличними конструкціями (здебільшого), що свідчить про високу напругу між опонентами побутових дискусій. Конструкції поширені, насамперед, звертаннями, відокремленими обставинами. Окрім цього, головні члени, співвідносні з присудками, мають доволі широке різноманіття способів вираження. Вони можуть повторюватися (*не гріши, не гріши*), можуть виражатися сталими висловами (*не впадайте в романтизм = не романтизуйте; не впадайте в трагедію = не драматизуйте*), а висока інтонаційність і постійне вказування особи, до якої звертаються, є настроєвим важелем, що робить твір повноцінно цілісним і цікавим для сприйняття читача.

2. 1. 2. Односкладні означено-особові речення як частина складного речення

У повісті О. Кобилянської виявили 143 синтаксичні конструкції, що складаються з двох частин, кожна з яких має свою граматичну основу. У всіх міститься частина, що співвідноситься із повноцінним односкладним реченням. Вона поєднується з іншими частинами за змістом і граматично сурядним, підрядним чи безсполучниковим зв'язком. Засобами зв'язку виступають сполучники (сурядні й підрядні), сполучні слова, інтонація.

Ми нарахували 13 одиниць (10,5 %), у яких спосіб зв'язку – **сурядний**. (Див. Додаток 4). Це такі конструкції:

Хвилями шалію, і товкла би головою об стіну [с. 64];

Часом засипляю, а він — немов лише того ждав — присниться [с. 71];

От глянь хоч би і на надлісничого, а Орядин і не його дитина! [с. 74];

— Так іди, Зонечко, і приклич його, а то чай вихолоне зовсім [с. 101];

— Так, — говорив, — піду за Лордена або піду та й утоплюся, але дома сидіти не буду! [с. 110];

Від Лордена утікаю душею, і мені й на думку не приходить застановлятися над своїм будучим життям [с. 114];

Роблю порівняння між людьми і людьми, між ними й обставинами, а відтак спиняюся над Орядином [с. 114];

Не гнівайтесь, але не робіть цього ніколи! [с. 123];

Ідіть зі мною на село, і жіймо лиш для себе! [с. 142];

— Через завтра остануся у панни Марії, а позавтра поїду до своєї нової пристані, т. є. до Ч. [с. 152];

— Не гнівайтесь, вуєчку, але я так рішилася [с. 152];

— Не прощу, а й проклинаю! [с. 155];

Мушу конче побачити Індію, а опісля, як доля схоче, заживемо вдвійці [с. 194].

У вище наведених прикладах маємо головні члени односкладного речення, найчастіше співвідносні з дієсловами 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу (*шалію, засипляю, роблю, спиняюся, прошу, остануся*), або 2 особи однини наказового способу (*глянь, іди, приклич*), проглядаються ще дієслова 1 і 2 особи множини наказового способу (*жіймо, не гнівайтесь, не робіть, ідіть*).

Щодо відношень між частинами перелічених речень, то виділяємо такі типи, які поєднуються:

— єднальним сполучником *і* (4 конструкції): *Ідіть зі мною на село, і жіймо лиш для себе! [с. 142];*

Частини складносурядних речень у таких випадках передають послідовність явищ і дій головних героїв.

— зіставно-протиставними сполучниками **а, але** (9 одиниць):

— Не гнівайтесь, вуєчку, але я так рішилася. [с. 152];

Частини складносурядних речень із протиставними сполучниками передають протиставлення дій, а у реченнях, де протиставний сполучник наближається до єднального — зіставлення явищ (наприклад, у реченні: Роблю порівняння між людьми і людьми, між ними й обставинами, а відтак спиняюся над Орядином. [с. 114]).

Нараховано 48 синтаксичних конструкцій, у яких спосіб зв'язку — **підрядний** — це 39 % (Див. Додаток 4). За засобами зв'язку та змістовними відношеннями виділили три типи складнопідрядних речень.

Ми виокремили 30 одиниць з підрядною з'ясувальною частиною, 9 — з підрядною означальною і 9 — з підрядною обставинною.

Складнопідрядних речень із підрядною з'ясувальною частиною найбільше. Це, ймовірно, зумовлено тим, що самі персонажі під час розмови уточнюють свої вчинки, дії, переживання з приводу певних ситуацій, тож з'ясування моментів їх емоційної думки щодо діяльності неминуче. Головні члени, що співвідносні з присудками, в одній із частин виражені (здебільшого) дієсловами або ж часткою **не** + дієслово: *пригадай, тямлю, не знаю, не вірю, не можу означити, передумую, боюся, скажи, знаю.*

До прикладу, маємо речення: Не вірю, що ви віроломні супроти себе!
[с. 54]

1 частина складнопідрядного речення: головний член співвідносний з присудком, виражений дієсловом 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу *не вірю*.

2 частина: підмет виражений особовим займенником *ви*, а присудок — складений іменний, виражений упушеною зв'язкою *бути* + дієприкметник *віроломні*.

Перша частина задає тон сум'яття головної героїні, а друга з'ясовує причину тієї невпевнености. Такі значеннєві відношення здебільшого трапляються в багатьох конструкціях вищезгаданого типу.

Наступний зафіксований тип складнопідрядних речень – із підрядною означальною частиною (усього 9 одиниць):

Наступить ще й така хвилина, коли з вдячністю будеш сягати за рукою такого "дурака"! [с. 14];

Часом маю таке почуття, якби він перейшов через мене важкими грубими кроками, мов звір... [с. 80];

Вибий собі, проте, з голови ті мрії, котрі вихохла ти надармо! [с. 84];

Чому не удавлюся тим кусником хліба, що, затроєний ідовитими словами, подається мені за страву? [с. 94];

Аж ненавиджу себе не раз за те, себе і старинний звичай той, що зветься життям [с. 120];

З товариств, в які ходжу рідко, вертаю майже завжди втомлена і розстроєна [с. 163];

— Тоді пришлю вам прегарну велику мушлю, котрої шум буде вам пригадувати море [с. 188];

Такий тип конструкцій дає уявлення про значення певних об'єктів у житті персонажів повісті.

Окрему групу в повісті Ольги Кобилянської «Царівна» становлять складнопідрядні речення з підрядною обставинною частиною. Усього налічується 9 одиниць. Ми виокремили такі типи:

— підрядні обставинні зі значенням часу (4 конструкції):

Плачу, аж доки не успокоюся [с. 71];

Не дбайте про загал і йдіть своєю дорогою, доки не опинитесь високо-високо! [с. 125];

— А коли заручитесь, то напишете мені це також самі, добре? [с. 188];

Коли нагадую собі це слово, проймає мене якесь щасливе сподівання, прегарне, а zarazом успокоююче передчуття [с. 204].

— підрядні обставинні зі значенням причини (4 конструкції):

— *Відишуйте, Василечку, Зоню, бо я її ніде не бачу* [с. 35];

— *Не відмовляйте мені почуття гордості, бо я його маю!* [с. 143];

— *Чи відчуваєте тому потребу писання, що, як кажете, не маєте дару бесіди?* [с. 163].

— підрядні обставинні зі значенням умови (усього 1 конструкція):

Коли б мені прийшло боротися задля його палкої непостійної вдачі і далі, то буду боротися [с. 204].

— підрядні обставинні зі значенням мети (1 приклад):

Держись, щоби не поховалася в житті, як Орядин [с. 79];

Складні **безсполучникові** речення більш емоційні, інтонаційно багатші, ніж складнопідрядні й складносурядні. Тому вони частіше вживаються в художньому стилі, аніж, скажімо, діловому. Саме тому повість «Царівна» Ольги Кобилянської налічує аж 63 одиниці (50,5 %) таких синтаксичних конструкцій (Див. Додаток 4).

У безсполучникових складних реченнях немає головної та залежної частини, проте між ними можуть бути смислові зв'язки. За характером смислових зв'язків між частинами безсполучникові складні речення поділяють на дві основні групи:

— з однорідним (рівноправними) частинами, що не підпорядковані одна одній (23 одиниці):

Ідіть зі мною, жіймо для себе! [с. 143];

Тоді стану зовсім неінтересна для нікого; тоді скінчиться моя історія [с. 218];

Ідіть лиш витривало далі: сильна воля поборе все [с. 124];

— з неоднорідними частинами, одна з яких пояснює іншу (усього 40 одиниць):

В мене ще так далеко до "полудня"; нехай натішуся красою життя! [с. 147];

Наталко, приклич мені завтра священника... я вірю в бога [с. 225];

Чую: хоче бути адвокатом [с. 31].

Виразити смислові відношення в усному мовленні допомагає інтонація, в писемному ж – розділові знаки.

У повісті спостерігається така тенденція, що безсполучникові складні речення – це здебільшого поєднання прямої мови та слів автора. Тому за змістом та інтонаційно більшість конструкцій такого типу не є співвідносні.

Частини, що співвідносні з односкладними реченнями, найчастіше виражені прямою мовою (це 33 одиниці).

Головні члени таких речень співвідносні з присудками, що виражені:

— дієсловом 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу (3 конструкції):

— *З пустих поговірок не роблю собі нічого!* — відповіла я зневажливо [с. 57];

— *Прошу уважати мене за свого дансера!* — вмішався чемно Орядин, склонившись передо мною [с. 59];

— *Не думаю ніколи над чимсь подібним, дорога пані!* — відповіла я на вид спокійно [с. 215].

— дієсловом 1 особи однини майбутнього часу дійсного способу (2 одиниці):

— *Ще нині вечором вийду з вуйкового дому!* — заявила я [с. 152];

«*Не побачу тебе знов бог зна як довго, а може, й ніколи!*» — хлипала з плачем [с. 197].

— дієсловом 1 особи множини наказового способу (1 синтаксична конструкція):

— *Ходім туди!* — кликнула втішно [с. 33].

— дієсловом 2 особи однини наказового способу (9 одиниць):

— *Не зважай на мої слова, дитинко,* — відповіла, усміхаючись якомсь сумно [с. 3];

— *На тобі Ленину мантильку і віднеси її до побічного салону або до гардеробу!* — розказувала, випрямившись, мов свічка. [с. 59];

- Ходи! — вона тупнула нетерпеливо-розвезено ногою [с. 67];
- Пожди ще, русалко! — шептав пристрасно [с. 90];
- Не глузуй собі з мене! — казав [с. 98];
- То не дразни мене! — говорив погаслим голосом [с. 99];
- Пожди ще ти, моя панно! — кликнула тітка, заступаючи мені дорогу [с. 153];
- Слухай, Наталко! — звернулася тітка до мене, мов по хвилевій бистрій задумі [с. 154];
- Кажу ще, бабуню! — натискала нетерпеливо, не зводячи очей з уст бабуні [с. 278].
- дієсловом 2 особи множини наказового способу (12 конструкцій):
- Не гнівайтесь! — просив він [с. 38];
- Даруйте мені лише цю одну ніч! — вирвалось, мов зойк, з моєї груді [с. 88];
- Скажіть що! — вирвалось нараз нетерпеливо з його уст [с. 116];
- Ідіть зі мною на село, Наталко! — просив зворушеним голосом [с. 142];
- Не відходьте з таким серцем! — просила я, простягаючи до його руки [с. 148];
- Пригадайте собі, тітко, той вечір, той для мене тяжкий, незабутній вечір! — сказала я і відвернула від неї погляд [с. 151];
- Я бодай не буду при тім і не почую приказів: «Наталіє, веліть подати каву», або «веліть подати воду, зачиніть вікно» і т. д. » [с. 170];
- Забудьте! — сказав з якоюсь гордою, однак zarazом і гіркою веселістю [с. 189];
- Ні, ні, не кажіть ані слова! — просив він [с. 230];
- Шукайте розривки, робіть знайомства! — радив Орядин [с. 251];
- Не смійтеся, мій пане! — кликнула майже люто [с. 252];
- Скажіть йому то самі, пані, — відповіла Наталка [с. 265].

— дієсловом 2 особи множини теперішнього часу дійсного способу (5 одиниць):

- *А на стрійка зовсім не надістесь? — спитала я* [с. 58];
- *Дивується, панно Маріє? — зажартувала собі Зоня* [с. 102];
- *Знов мене жалуєте? — спитала я* [с. 116];
- *Знаєте що? — сказав, не зважаючи на моє питання* [с. 124];
- *Знаєте, що? — сказав* [с. 146].

У повісті О. Кобилянської «Царівна» вдалося виокремити 142 багатокomпонентні речення з різними видами зв'язку. Найбільша група за частотністю вживання – це трикомпонентні складні речення. Їх 84 одиниці (58 %). Речень із 4 предикативними частинами більш як удвічі менше – 38 (28 %). Найменшу частку становлять багатокomпонентні складні речення, що складаються із 5 та більше предикативних частин. Їх лише 14 % (Див. Додаток 5). Найдовшою є конструкція, яка налічує 7 предикативних частин: *Не знаю, чи сміятися, коли нагадаю те все, як Оксана, котра оповідала мені це на те, щоб розсмішити мене, чи плакати, що стрічаю таке співчуття в жінках, котрі повинні моє смутне безвідрадне положення розуміти?* [с. 233]

Багатокomпонентні складні речення, що мають 3 предикативні частини, надзвичайно різноманітні з погляду можливих поєднань, тому серед них виділяють кілька типів. Зафіксовано 25 багатокomпонентних складних речень із підрядністю та безсполучниковим зв'язком (*Лиш читати це можу, того вже не можуть мені заборонити, бо вуйко обстає за мною* [с. 21]; *Раз здавалося мені, що мушу доконче обернутися; обернувшись, стрітилася з його поглядом* [с. 27]); 16 одиниць із сурядністю й підрядністю (*Придивись, напр., скільки вона по вечірках гуляє, і чи який молодий хлопець сяде біля неї балакати?* [с. 6]; *Подивляю не раз її терпеливість, бо Зоня деколи така жорстока, або її батько такий скупий!..* [с. 23]); 11 багатокomпонентних складних речень із сурядністю і безсполучниковим зв'язком (*— Ох, тіточко, не говоріть таке! — просила я її, а вона розсміялася весело* [с. 93]; *Та пождіть, колись поклонитесь ще мені, але тоді я і в вас найду хиби* [с. 99]); 6 одиниць із безсполучниковим зв'язком (*— А*

тепер... тепер прошу вас, зверніть мені мій зошит! — просила я. [с. 41]; А коли не найду місця... ні, про це не хочу й думати, це неможливо! [с. 128]).

Щодо способу вираження головних членів у складних багатоконпонентних реченнях із 3 предикативними частинами, то ми розглянемо саме ті частини, що становлять означено-особові односкладні речення.

Зафіксовано 32 одиниці, головний член яких співвідносний із присудком і виражений 1 особою однини теперішнього часу дійсного способу (*Щоби його задавити, щоб не завмерти, читаю в кожній вільній хвилині, читаю ночами... [с. 8]; Горджуся тим, що чутство любові не перемогло мене, і я лише в найтихіших і найсамотніших хвилинах згадую його. [с. 214]); 13 конструкцій, де головний член співвідносний із присудком та виражений 1 особою однини майбутнього часу (*Перше хочу осягнути независиме становище і здобути собі способи до борби, а опісля стану боротися з тим, що мені буде здаватися найтяжчим лихом нашого народу [с. 56]; Буду старатися привикати до того "способу", хочу, щоби щастя усміхнулося до мене ще раз так, як в перших днях нашого подружжя [с. 300]).**

У дослідженні визначили частини, у яких головний член виражений 2 особою множини наказового способу – їх 11 (*— Посилайте гроші на дорогу і пишіть, най вертає! — радив вуйко щиро [с. 70]; Кінчіть свої студії, ви майже вже у цілі, було би навіть гріхом покинути все [с. 138]).*

Маємо 7 конструкцій, у яких головний член, що співвідносний із присудком, виражений 2 особою однини наказового способу (*Все, що вона робить, робить з планом; а тепер іди й принеси мені з кишені моєї буденної камізельки оленеву шкірку до окуляр [с. 50-51]; — Тому бережись, моя рибчино, щоб тебе не втопили лихі язики, бо Ч. невелике місто... [с. 158]) і 5 одиниць – виражених дієсловами 2 особи множини теперішнього часу дійсного способу (*Не забувайте, що в мені не цінять людини, лише цінять становисько. [с. 239]).**

Наявні лише 4 частини, у яких головний член співвідносний із присудком, вираженим дієсловами 2 особи множини майбутнього часу

дійсного способу (*Та пождіть, колись поклонитесь ще мені, але тоді я і в вас найду хиби* [с. 99]), та 2 – виражені дієсловами 2 особи однини теперішнього часу дійсного способу (— *Так видиш, я мав слушність, коли остерігав перед його ідеями* [с. 76]).

У повісті Ольги Кобилянської «Царівна» ми виявили 39 одиниць складних багатокomпонентних речень, що складаються із 4 предикативних частин, поєднаних різними видами зв'язку.

Зафіксовано 12 складних речень з сурядністю та підрядністю (*Дивись, як наша Леночка розмовляє з молодіжжю, як її хлопці роєм обступають; а дивись на неї* [с. 6]); *При чужих стаю чогось неспокійна, наче боюся їх доторкнути й словом, щоб не завдала якого болю, або щоб вони мене не діткнули чим* [с. 23]); 10 конструкцій з сурядністю, підрядністю і безсполучниковим зв'язком (— *Обиджайте мене, зневажайте, як хочете, — промовила я дрижачими устами, — коли це дає вам якесь вдоволення і має бути помстою за мою матір, але її саму оставте в спокою!* [с. 66]); 7 речень з підрядністю та безсполучниковим зв'язком (— *Дайте мені щось оживляюче до думання, Орядин, щось, що пригадувало би лісний воздух, щось ясне, сонячне! — просила я його стиха.* [с. 124]) та всього 2 одиниці з сурядністю та безсполучниковим зв'язком (— *Ні, ходіть до нас! — казала я, а в тій хвилі поправилаь: — Ні, не приходьте, бо...* [с. 136]).

Детальніше проаналізували ті частини, що співвідносні з односкладними означено-особовими реченнями. Ми визначили 19 частин, у яких головний член співвідносний із присудком та виражений дієсловом 1 особи однини теперішнього часу дійсного способу (*Родичів у вас нема, це знаю; але не маєте кого, хто би вам по душі був близький?* [с. 43]; *Недоля батожить мене, що аж гнуся, вгинаюся; вона потрясає мною, а як ще вихор настане?* [с. 115]); 10 частин – ті, головний член яких виражений дієсловом 2 особи множини наказового способу (*Не знаю, яка ваша боротьба, але не спроневіряться ніколи тому, що давало вам досі відвагу і право бути гордим.* [с. 125]).

Водночас маємо 5 одиниць, де головний член, що співвідносний із присудком, виражений дієсловом 2 особи однини наказового способу (*Подумай, як другі живуть, і чи трапиться другій так скоро, ні з цього ні з того, муж з таким становиськом, чи трапиться увійти в зовсім уряджений дім?* [с. 93]) і 4 одиниці – 2 особи множини теперішнього часу дійсного способу (— *Даруйте, Наталко, але я не покинув того тому, що воно "не гарне", а тому, що обридло мені.* [с. 112]).

Лише у 3 частинах головний член виражений дієсловом 1 особи однини майбутнього часу: *Змовчу про той час, у котрім мимо розваги сумувала я задля розлуки з Орядином; змовчу і про той час, в котрім відослала Лорденові відмовний лист і вижидала відповіді.* [с. 150]. Окрім того, є 4 речення, які мають не одну предикативну частину, що можна трактувати як односкладне речення, а по дві, тобто, наприклад, є одна частина, де головний член виражений 1 особою однини теперішнього часу дійсного способу, і є ще одна, у якій головний член – дієслово 1 особи однини майбутнього часу: *Коли сліджу за їх летом, здається мені, що мушу створити рамена широко, щоб і мене понесли з собою в якусь незнану щасливу далечину...* [с. 3].

Варто зазначити, що навіть за вираженням головних членів у частинах багатокomпонентних речень, що співвідносні з односкладними означено-особовими реченнями, можемо простежити ставлення різних персонажів до головної героїні повісті «Царівна» – Наталки, й навпаки. Стара дама, у якої працювала дівчина, часто звертається до неї в наказовій формі, проте головний член, що співвідносний з присудком, виражений дієсловом 2 особи множини: *Не гнівайтесь, дитинко, на мене, говорить, бог мені свідком, що це недуга чинить із мене таку тиранку і що ви мені дорогі й милі, мов власна дитина...* [с. 161]. Тому, хоч це й наказ, проте він демонструє шанобливе ставлення до дівчини. Це підкреслюється та підсилюється звертанням «дитинко». На відміну від пані Марко, Наталчина тітка ніколи не намагалася нівелювати своє бажання принизити та всіяко образити дівчину, тому пряма мова тітки, що спрямована в наказовій формі до Наталки, завжди виражена дієсловом 2 особи однини й

підсилюється зверхніми викликами: «шукай собі іншої стріхи», «гувернантка», «забирай із собою і свої лахи» та ін.

Серед багатокomпонентних складних речень, у яких 5 і більше предикативних частин, ми виявили 20 одиниць. Ми зафіксували 8 конструкцій із підрядним та сурядним зв'язком (Не знаю, чи Зоня нарочно не сказала йому, що я була в гостях, чи, може, вид мій був такий відражаючий, що, уgliedвши мене, мов налякався; але привітався ласкаво, навіть усміхнувся якимсь сумним вимушеним сміхом. [с. 101]); 6 одиниць із підрядністю та безсполучниковим зв'язком (Не почую ніколи поважного шемрання бору, сміху гірських потоків, що спішать буйно-свавільною ходою кудись далеко в незнані сторони, не підслухаю тихої розмови прастарих дерев, не буду любитися ростом молодих; всього того вже не побачу ні в свято, ні в будні — ніколи, ніколи! [с. 156]), 3 конструкції з підрядністю та безсполучниковим зв'язком та сурядністю (Я йду на хліб заробляти; між чужими людьми найду, може, більше серця, а коли не найду, то хоч буду знати, що ті люди не споріднені зі мною і працю моїх рук купують [с. 154]).

Здебільшого всі виокремлені частини багатокomпонентного речення, де міститься 5 і більше предикативних частин, мають головний член речення, співвідносний із присудком, вираженим 1 особою однини теперішнього часу дійсного способу – 11 одиниць. Це зумовлено тим, що великі за обсягом синтаксичні конструкції притаманні мовленню саме головної героїні, насамперед, її роздумам із приводу дій інших персонажів чи своїх почуттів. Тому й самі головні члени речення, співвідносні з присудками, виражені наступними дієсловами: «не знаю», «вірю», «бачу», «не хочу», «не вважаю» та ін.

Серед дослідженого вище переліку з 20 одиниць є речення, де головний член речення – дієслово 1 особи однини теперішнього часу. Це 11 конструкцій: *Часом бачу, як підлягає впливові моєї істоти майже цілком, як підлягає взагалі сильним враженням, а часом переконуюся вдруге, ні, вдесяте вже, що через цілі*

ті два роки був різними, прерізними справами так зайнятий, що ледве коли й подумав про мене! [с. 115].

Є головні члени речення, виражені дієсловом 1 особи однини майбутнього часу дійсного способу (3 конструкції): *Ти, отже, віддашся, Лену візьму до себе, коли буду доктором, а з Катєю дасте собі, отче, і самі раду; з неї вийде колись неабияка красуня!* [с. 10], дієсловом 2 особи однини теперішнього часу дійсного способу (2 одиниці), до прикладу: *Я стара, та й... бачиш, у мене нема вже ні пам'яті доброї, ні думок ясних, говорю от так, щоби не мовчати, не думаючи нічого!* [с. 3], дієсловом 2 особи множини наказового способу (4 речення), а саме: — *Не піддавайтеся ніяким впливам, — обізвався він, мов відчитав, що в моїй душі діялося, — і кріпите вашу душу, значить, — не будьте надто вразливі на щоденщину!* [с. 41].

Деякі зі списку містять декілька частин, що співвідносні з односкладними означено-особовими реченнями, відповідно й головні члени виражені, наприклад, дієсловом 2 особи множини майбутнього часу дійсного способу в одній частині та 2 особою множини наказового способу в іншій: *Це все гарно, що ви говорите, і ви кажете правду, однак скажіть, чи підете за мене, коли так вірите в мене?* [с. 144]).

Отже, односкладні речення – це невід'ємна частина аналізованого твору, так як вони складають 69 % від усіх виокремлених та проаналізованих типів (Див. Додаток 9). Зафіксовано й прості поширені означено-особові речення, і непоширені. Окрім цього, досить часто цей дієслівний тип є частиною складного речення або ж доповнює складне багатокomпонентне речення з різними видами зв'язку.

2. 2. Неозначено-особові речення

Неозначено-особові речення характерні тим, що дійову особу неможливо підказати за формою дієслівного присудка, вона мислиться неозначено та чітко не окреслюється. Головний член, співвідносний з присудком, виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього або

минулого часу дійсного способу. Стилiстична особливiсть уживання цих речень у художньому тексті зумовлена тим, що вся увага максимально зосереджується на самій дiї, завдяки неозначеностi суб'єкта чи суб'єктiв.

Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, проте семантично усуненим суб'єктом. Наприклад: *Мене знають добре* [с. 126]; *І там, певно, сплять* [с. 135].

Неозначеність особи в такому типі односкладних речень ситуативно зумовлена, адже суб'єкт дії може бути відомий мовцеві, проте він свідомо не називає його. Наприклад: – *Живуть прегарно!...* [с. 316]; *Орядина не дуже люблять дома* [с. 32]; *Дома кажуть, що я стала, як змія* [с. 94]. Суб'єкт дії може бути невідомий ні мовцеві, ні співрозмовникові: *Побирають велику платню?* [с. 237].

Варто зазначити, що в неозначено-особових реченнях предикат може вказувати дію, що стосується багатьох осіб, перелік яких або зайвий, або не можливий: *Мені закидують, що я не постійний* [с. 67]; *Смішно, що зводять завжди одно з другим до купи* [с. 122]. Словом, будь-яка ситуація зводиться до того, що суб'єкт відсувається на задній план, бо тут важлива саме дія.

Зауважимо, що для неозначено-особових конструкцій характерна варіантність у складі контексту й багатство інтонаційного оформлення. Вони легко виступають самостійними реченнями, але можуть стати й складовими частинами будь-якого складного речення. Наприклад: *Не забувайте, що в мені не цiнять людини, лише цiнять становисько* [с. 239].

Неозначено-особові речення можуть виступати й у функції вставних речень, наприклад: *Кажуть, що це смішне, коли мужчина піддається розпуці, і що сльози до лиця лише жєнщині* [с. 228]. У будь-яких реалізаціях неозначено-особові речення підкреслюють факти, події чи процеси, а суб'єкт дії залишається невизначеним, бо вказівка на нього з погляду мовця є несуттєвою.

У повісті О. Кобилянської ми виокремили 11 конструкцій, які є неозначено-особовими реченнями (2 % від загальної кількості проаналізованих односкладних речень).

Виокремлено 5 одиниць, які трактуємо простими повними поширеними односкладними неозначено-особовими реченнями. У всіх головний член, що співвідносний із присудком, виражений дієсловом 3 особи множини теперішнього часу дійсного способу. Це такі структури:

Орядина не дуже люблять дома [с. 32];

Хотять долю народу полішити, усунути хиби суспільності? [с. 78];

Мене знають добре [с. 126];

І там, певно, сплять [с. 135];

– Живуть прегарно!... [с. 316].

Лише одне вищезгадане речення ускладнене вставним словом із значенням непевності, ймовірності **певно**: *І там, певно, сплять [с. 135].*

Виявили й речення, що ускладнене вставним словом **кажете**, яке співвідноситься з присудком, вираженим дієсловом 2 особи множини теперішнього часу дійсного способу: – *Зводять докупц, кажете, Наталко [с. 122].* Окрім цього, конструкція ще й ускладнена непоширеним звертанням. Сам головний член цього односкладного неозначено-особового речення виражений стійкою сполукою (фразеологізмом), де дієслівна частина виражена дієсловом 3 особи множини теперішнього часу дійсного способу. Власне, фразеологізм означає «намагатися зрозуміти сказане»¹⁰⁹.

Решта неозначено-особових речень є частинами двоскладних або складних багатокомпонентних речень, що мають підрядний зв'язок між частинами.

Розгляньмо наступне речення: *Мене лише гніває, що на нього звернули зараз увагу, і що тим чином скріпили його зарозумілість [с. 48].* Це складне багатокомпонентне речення з однорідною супідрядністю, що містить 3 предикативні частини. У цьому випадку саме підрядні з'ясувальні частини співставляємо з неозначено-особовими, а головний член в обох із них виражений дієсловом 3 особи множини минулого часу.

¹⁰⁹ Словник української мови: в 11 томах. Том 3. 1972. С. 492.

Наступна конструкція для розгляду: *Мені закидують, що я не постійний* [с. 67]. Маємо двоскладне речення, у якому міститься головна частина й залежна, поєднана з головною підрядним з'ясувальним зв'язком. Головний член у першій частині є співвідносний із присудком та виражений дієсловом 3 особи множини теперішнього часу дійсного способу.

У двоскладному реченні «*Смішно, що зводять завжди одно з другим докупи* [с. 122]» підрядну з'ясувальну частину співставляємо з односкладним неозначено-особовим реченням, у якому головний член співвідносний із присудком і виражений сталою сполукою «зводять докупи».

Серед виокремлених неозначено-особових конструкцій маємо таку: *Не приймуть в однім місці, то приймуть у другім* [с. 184]. Це складнопідрядне речення із підрядною частиною умови. В обох частинах маємо головний член, співвідносний із присудком, виражений 3 особою множини майбутнього часу, проте у підрядній частині до дієслова додано заперечну частку *не*.

З іншого боку, вищезгадане речення можна трактувати як узагальнено-особове, бо контекст можна сприймати як такий, що апелює до загалу, а не лише активно функціонує в конкретній ситуації в повісті.

Маємо останню конструкцію, у якій визначили частини, співставлені з односкладними неозначено-особовими реченнями: *Не забувайте, що в мені не цінять людини, лише цінять становисько* [с. 239]. Це складне багатоконпонентне речення унікальне серед інших перелічених тим, що кожна предикативна частина – це повноцінне односкладне речення: у першій частині головний член виражений 2 особою множини наказового способу, тому його можна співвіднести з односкладним означено-особовим реченням. Друга частина – головний член співвідносний із присудком, вираженим дієсловом 3 особи множини з часткою «не». У третій частині головний член такий самий, як у другій, лише без частки.

На відміну від означено-особових речень, повість не настільки багата на неозначено-особові конструкції. Їх зафіксовано лиш 2 відсотками від усієї

кількості речень, що є об'єктами нашої розвідки. Вони існують у тексті як окремі структури або ж як частини складного речення.

2. 3. Узагальнено-особові односкладні речення

Узагальнено-особові речення розуміємо як окремий різновид, суб'єкт дії (стану) яких мислиться узагальнено. Наприклад: *З пустих говірок не робім собі нічого* [с. 57]; *Ідіть лиш витривало далі: сильна воля поборе все* [с. 124]. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень, тому особливого поширення вони набули в народній мові у вигляді прислів'їв, приказок, загадок, які відтворюються й у художніх текстах.

Мовлення «Царівни» Ольги Кобилянської не сповнене значним народним збагаченням мудростей (лише 0,3 % від загальної кількості односкладних речень дієслівного типу – Див. Додаток 7), проте окремі речення мисляться об'єктивно як узагальнені, адже мають ефект сприйняття, спрямоване масово, а не конкретно означено. Тому узагальненості набувають вищезгадані односкладні речення.

У першому реченні головний член співвідносний із присудком виражений 1 особою множини наказового способу *не робім*, а в другому – 2 особою множини наказового способу *ідіть*.

2. 4. Безособові односкладні речення

Розгляньмо функціонування безособових речень у «Царівні» Ольги Кобилянської. Вони, як жодні інші односкладні конструкції, семантично, структурно й стилістично розгалужені, тобто неоднотипні. Серед них ми виокремили речення, що передають інформацію про фізичний чи психічний стан людини, який не залежить від її волі. У творі, який ми розглядаємо, головна героїня постійно ділиться своїми відчуттями та станом за допомогою безособових конструкцій. Наприклад: *Аж лячно ставало* [с. 3]; *В мені кипіло* [с.

25]; *Мене мучить* [с. 39]; *Мені так тісно, так сумно і ні в чім не можу знайти опори* [с. 114].

У безособових реченнях йшлося й про незалежну від волі людини наявність чи відсутність у ній чого-небудь: *Це в тебе нема сумління й уваги* [с. 85]; *Чогось такого нема в чоловіці* [с. 119]. Можемо виокремити безособові речення, що функціонують для передачі певних явищ природи, станів навколо: *На дорозі було пусто і лиш тільки один віз котився по цій* [с. 128]; *У саду не було живої душі* [с. 135]; *Тут було темно й тихо* [с. 12].

Маємо групу речень із дієслівними компонентами – зворотними дієсловами, що вживаються при логічних пасивних суб'єктах, наприклад: *Однак мені не хочеться в те вірити* [с. 1]; *Йому ведеться просто як «собаці»* [с. 69]. Безособові конструкції можуть бути й вставними реченнями, що додають додаткового відтінку запевнення, наприклад: *Розуміється, що дівчата також наші діти* [с. 10].

Окремо принагідно виокремимо групу безособових конструкцій, головний член у яких виражений особовими дієсловами в безособовому значенні. Наприклад: *То пахне чимось іншим, пахне вже юридичними штучками, яких не видумала його голова* [с. 69]. Варто зауважити, що такі моделі безособових речень досить поширені, що дає підставу зробити висновок про їх продуктивність. Вони можуть передавати своєрідні суб'єктно-об'єктні відношення: суб'єкта як носія стану в реченні немає, але з'являється об'єкт стану, виражений іменником в орудному відмінку, – модель пасивної конструкції.

Невисокою частотністю вживання в дослідженому нами художньому творі відзначаються безособові речення, у яких головний член виражений предикативною формою на **-но**, **-то**. Ці структури актуалізують не пов'язану безпосередньо з суб'єктом дію, яка має відтінок результативності. Наприклад: – *Мене привчено з дитинства мовчати так, як і терпіти* [с. 163]. Такого типу речення також відокремлюють дію від активного діяча, що робить цю дію чи стан акцентованим, відображаючи їх самовільність та існування незалежно від

діяча. Речення, подане у прикладі, – це речення з усуненим діячем: називається лише результативний (створений відсутнім суб'єктом) стан.

Виділимо також окремий тип безособових речень, у яких головний член виражений дієсловом *бути* у формі минулого часу (третя особа однини) з часткою *не*, а також прислівником *немає* (*нема*). До прикладу: *У саду не було живої душі* [с. 135]; *І в його житті нема ще полудня* [с. 143]; *Це в тебе нема сумління і уваги* [с. 85].

Відсутність будь-якого суб'єкта, заперечення буття й існування певних реалій (предметів, осіб, явищ, ознак) – основні ознаки семантики цих безособових речень. Отже, односкладні безособові речення досить активно відтворюються в текстах художнього стилю, не винятком є й повість «Царівна» Ольги Кобилянської.

У тексті аналізованої повісти ми виявили 94 односкладні безособові речення із певними різновидами вираження головних членів речення (13 % від усіх зафіксованих дієслівних та іменних типів – Див. Додаток 9).

Найбільше за кількістю безособових речень, де головний член виражений предикативним прислівником *нема* (30 одиниць):

В світі нема правди! [с. 317];

Я помилялася, коли думала спершу, що в нього нема національного почуття [с. 178];

– *Нема полудня!.. – повторював звільна, протяжно* [с. 143].

Зафіксували 21 конструкцію, де головний член виражений особовим дієсловом у безособовому значенні. Зокрема, тих, які мають афікс *-ся*, виявилось 6 одиниць:

Чого захотілось! [с. 2];

Ні, мені вже годі боронитися [с. 5].

Розуміється, що дівчата також наші діти [с. 10];

Йому ведеться просто, як «собаці» [с. 69];

Здається, в нім осягає все найвищий верх, стає на хвилю тихо, мов до віддиху по тяжкій ранній праці [с. 134];

В його товаристві я спокійна і певна, зовсім так, мовби мала пересвідчення, що мені не станеться ані чого болючого, ані мене не обидить ніхто [с. 178].

Безособових речень, у яких головний член виражений особовим дієсловом у безособовому значенні та без афікса **-ся**, занотовано 15 (8 із яких – це прості повні односкладні безособові речення, а решта 7 – частина складного речення):

Мені вдарило в лице немов полум'я [с. 12];

Мені стало так, якби мене хто на яким лихім учинку зловив [с. 17];

В мені кипіло [с. 25];

Мене мучить! [с. 39];

Як мене переняло холодом! [с. 68];

У саду не було живої душі [с. 135];

Милішої споминки не буде в мене... [с. 195];

Особливо до Данії тягнуло мене [с. 161].

Виявлено 2 конструкції, що є складнопідрядними з'ясувальними реченнями, у яких головна частина співвідносна з односкладним безособовим реченням:

В глибині серця немов боліло мене, що він не зблизився до мене ані одним кроком [с. 27];

Мене вразило в тій історії те, що він хотів тим способом прийти до грошей [с. 76].

Ми виокремили 2 конструкції, що складаються із двох рівноправних частин. Одна з частин має головний член, співвідносний із присудком, виражений особовим дієсловом у безособовому значенні:

Мене обняло холодом, і я сиділа недвижно [с. 76];

Так само жаріло раз і в моїм серці, так само відбивався і він на золотистім тлі моєї молоді, любові жадібної душі [с. 73].

Ми виокремили ще 4 складні багатокomпонентні речення, що мають 3 предикативні частини, поєднані сурядним і підрядним зв'язком:

То пахне чимось іншим, пахне вже юридичними штучками, яких не видумала його голова [с. 69];

Мені би вже й не ходило о тих бідолашних кілька ринських, але мені ходить о те, щоб його чортівську зухвалість зломити [с. 69];

Здається, в нім осягає все найвищий верх, стає на хвильку тихо, мов до віддиху по тяжкій ранній праці [с. 134];

В його товаристві я спокійна і певна, зовсім так, мовби мала пересвідчення, що мені не станеться ані чого болючого, ані мене не обидить ніхто [с. 178].

Наступний виокремлений тип – безособові речення з модальним прислівником **можна**, **необхідно**, **треба** та інфінітивом. Таких конструкцій нараховано 16: 2 одиниці з модальним прислівником **можна**: *Боже, як можна в таку прегарну хвилю спати!* [с. 135]; *Так лякатися можна лиш тих осіб, про котрих думається много, а уникається їх* [с. 165], а 14 – із **треба**:

– *Щоб орлом бути, треба все-таки стати на якійсь висоті, на відсторонні; а це не узгоджується з людською натурою і не творить щастя* [с. 139];

– *Так, так, вона не була буденна сила, – сказав він, – і їй треба поклонитися* [с. 104];

В кожній хвилі життя треба числитися, треба дивитися на все розумом, а не серцем [с. 93].

Окремо виділили тип безособових речень із прислівником у ролі головного члена. Таких конструкцій є 16. Наприклад:

Пошануй, не згадуй тих славних людей, бо мені й без них гірко! [с. 64].

Окрім того, маємо й приклади, де головний член речення – це складений прислівниковий присудок: *Аж лячно ставало* [с. 3]; *Він засміявся тихо, однак так, що мені стало жалко, так жалко!* [с. 43];

Виокремлено й тип односкладних безособових речень із предикативними словами: **жаль** (4 речення) і **шкода** (1 речення):

Мені лише страх жаль стане, і я знов мовчу [с. 5];

Ти ждала би, може, на якого зачарованого князя, – шкода тільки, що їх уже нема [с. 14];

Мені було його жаль, і я була цілком перенята його долею [с. 58];

Мені жаль, що ви мене не розумієте; я хочу ще жити іншим життям, як досі [с. 147];

Тепер мені жаль [с. 290].

Зафіксовано лише дві одиниці безособових речень із незмінною дієслівною формою на **-но**, **-то**:

Тихо, ледве чутно життя [с. 95];

– Мене привчено з дитинства мовчати так, як і терпіти [с. 163].

Отже, безособові речення в повісті Ольги Кобилянської «Царівна» називають дію чи стан, незалежні від діяча, а їх семантична основа – відсутність активного діяча (носія ознаки). Такі речення почасти дуже емоційні та експресивно-забарвлені. Вони налаштовують читача на лад твору, подекуди готують до інтенсивності дій, що відбуватимуться у творі далі.

2. 5. Інфінітивні речення

Серед односкладних дієслівних речень, виявлених у художній повісті «Царівна» О. Кобилянської, значну кількість становлять інфінітивні речення. Їх специфіка полягає в тому, що роль головного члена в них відіграє незалежний інфінітив. Хоча здатність означати дію без вказівки на її виконавця зближує такі структури з безособовими реченнями, однак розмежувальних ознак у них доволі багато.

Більш поширеними в дослідженому тексті виявилися інфінітивні речення з пропущеним логічним суб'єктом, який за змістом домислюється, наприклад: – Не погуляти б і нам трохи по саду? [с. 35]. Інфінітивні розповідні речення (головний член яких виражається незалежним інфінітивом без частки **би/б**) указують на необхідність, неминучість дії: – *Та де вже мені іхати, панно Маріє* [с. 104]. Питальні речення передають вагання, роздум, сумнів у доцільності чи необхідності дії, названої інфінітивом без частки **би (б)**: – *Ну, що ж робити?*

[с. 111]. Речення із питальною модальністю можуть ускладнюватись з допомогою питальних слів та часток: Чи мені шукати підпори в других? [с. 115].

Щодо інфінітивних спонукальних речень, у яких головний член виражається незалежним інфінітивом без частки **би** (**б**), то вони виражають суб'єктивну й об'єктивну необхідність: наказ, пропозицію, побажання. До прикладу: – Вмерти мені? Вмерти? [с. 91]; *Так і чому не придбати його своїй доньці?* [с. 26]. Деякою мірою такі накази набувають категоричности та експресивности.

Інфінітивні речення з часткою **би** (**б**) можуть виражати умовну модальність, наприклад пораду або бажання перебувати в якомусь стані, доцільність певної дії: – Не говорити б нам ліше о чім іншим? – спитала я [с. 37]; *Може би, показати його Оксані?* [с. 212].

Оскільки інфінітивні речення багаті на різноманітні модальні значення, можуть виражати найрізноманітніші емоційні відтінки, що втілюються в одному з типів інтонації (розповідній, запитальній, спонукальній), то вони часто можуть ускладнюватися окличною інтонацією. Наприклад: Сотворити щось таке, що поривало би! [с. 286]; – *Та якого лиха сидіти мені тут довше!* [с. 265]; Жити якимось іншим, повним, яснішим життям! [с. 22].

Крім структурно-граматичної визначальної особливості – наявності інфінітива як самостійного, нічим не ускладненого, граматично й семантично незалежного головного члена, визначальною семантичною ознакою інфінітивних речень є те, що в них ідеться про дію, яку необхідно здійснити конкретній неозначеній або узагальненій особі. Модальні значення в інфінітивних реченнях виражаються звичайною формою інфінітива та інтонацією.

У повісті «Царівна» ми зафіксували 45 речень (6 % від загальної кількості – Див. Додаток 9), що відносимо до інфінітивних (Враховуючи засоби вираження головного члена, ми виокремили власне-інфінітивні з часткою **б** – 2 одиниці (– Не говорити б нам ліше о чім іншим? – спитала я [с.

37]; – Не погуляти б і нам трохи по саду? [с. 35]) та без неї (43 речення): *Бо в кого ж мені шукати пристановища?* [с. 115]; *Бо й чому мені його забувати?* [с. 214].

Окремий тип становлять інфінітивно-іменні речення зі зв'язкою **бути** та субстантивом: *Мати таку свободу, щоби бути собі ціллю!* [с. 131]; *Передусім бути собі ціллю, для власного духа працювати, як бджола; збагачувати його, збільшувати, довести до того, щоб став сяючим, прегарним, хвилюючим, зоріючим у тисячних красках!* [с. 131] (2 одиниці).

Виявили 3 непоширені інфінітивні конструкції: *Вмерти?* [с. 91]; *Грати!* [с. 294]; *Ждати!* [с. 286]. Усі вони експресивно виражені та транслюють емоційні настроєві відтінки головної героїні.

Поширених інфінітивних речень нараховано більше – 25 одиниць. Найчастіше такі конструкції поширені непрямыми додатками. Наприклад: *Жити якимось іншим, повним, яснішим життям!* [с. 22]; *Різьбити себе, вирівнювати, щоби все було складне, тонке миле* [с. 131]; *Пощо ждати жінками з освітою аж на якісь вищі заклади наукові?* [с. 241].

Водночас ми виявили й двоскладні конструкції, що мають частину, співвідносну з інфінітивним реченням. Маємо 9 таких двоскладних речень. До прикладу: *Так краще вже як-небудь, аби лиш інакше жити...* [с. 22]; *Вигравати було добре, але чим програє віддавати?* [с. 74]; *Сотворити щось таке, що поривало би!* [с. 286].

Серед складних багатокomпонентних речень зафіксовано по декілька конструкцій, які складаються з 3 і більше предикативних частин, що містять такі, у яких головний член співвідносний із присудком і виражений інфінітивом. Виявлено 2 трикомпонентні конструкції: – *Як же мені жити при вуйку далі, коли тітка доказує майже щогодини, що я для них тягарем?* [с. 110]; *Я була в скандинавську літературу «по вуха» влюблена, і мріяла все об тім, щоб побачити хоч Данію, як не всі ті північні країни...* [с. 160].

Чотирикомпонентних конструкцій виявлено 4 одиниці: *Щоби його задавити, щоб не завмерти, читаю в кожній вільній хвилині, читаю ночами...*

[с. 8]; *Когось любити і не послухати голосу серця, не ущасливити самої себе і інших, цього не розумію* [с. 146]; *Чи читати, чи веселитися, як каже вона іноді, коли догляне яку психічну втому в моїм лиці* [с. 202]; *Виходити заміж тому, що жінчині не остається нічо, крім того, значить те саме, що зневажати мужчину і понижати його в вартості* [с. 310].

Речень, що мають 5 і більше предикативних частин, є лише 3: *Не знати, до чого ті сміхи, до чого ті безвстидні авантюри, чи, може, тому, що на світі так тяжко жити?* [с. 5]; *Передусім бути собі ціллю, для власного духа працювати, як бджола; збагачувати його, збільшувати, довести до того, щоб став сяючим, прегарним, хвилюючим, зоріючим у тисячних красках!* [с. 131]; *Бореться всіма силами, щоби перемогти свого ворога, остатися ще при житті; ще хоч так довго, щоб його побачити, бодай раз, поблагословити в останній раз!* [с. 224].

Особливість вищезгаданих інфінітивних конструкцій у тому, що їх переважно вживає лише головна героїня Наталка. Ольга Кобилянська у творі за допомогою таких речень змогла побудувати зв'язок із читачем і головною героїнею, адже Наталя начебто ділиться своїми думками й заявляє собі якісь поради щодо того, що їх доведеться робити, або чого вона прагне, як вирішити певну життєву трудність.

Тому, аналізуючи інфінітивні речення, можемо зазначити, що питальних речень є 25 одиниць, окличних та розповідних – по 10. Це свідчить про те, що Наталка рефлексує, ставлячи собі запитання у формі інфінітива, шукає підтримки в собі, саме тому питальних речень значно більше й вони містять наступні елементи: *може б, ну що ж, чи, чому, пощо* та ін.

2. 6. Номінативні речення

Дослідивши наступний тип односкладних речень – номінативні, зауважимо, що їх основна особливість полягає в предметності їх головного члена, тобто граматичний центр цих конструкцій складають іменники в називному відмінку, або кількісно-іменникові словосполучення.

Предикативність у таких реченнях виражається розповідною чи окличною інтонацією: *Тиха, ясна зимова ніч* [с. 95]; *Імпертинентне, завзяте сотворіння!* [с. 51].

Номінативні речення невід’ємно належать до художнього мовлення, адже мають багаті експресивні можливості, зумовлені тим, що субстантив (чи його заміник) – головний член – виражає одночасно і образ предмета, і ідею його існування в теперішньому часі. Звідти береться й лаконізм, й образність, і виразність: *Ранок* [с. 305]; *Весна* [с. 305].

Номінативні речення створюють видимі картини з потоку образів. Автор намічає лиш контури, а читач «домальовує» їх відповідно до свого творчого розуміння та уяви. Такі структури неодмінно використовуються для створення фону, на якому відбувається основна дія.

У «Царівні» Ольги Кобилянської номінативні речення здебільшого використовують для оцінної характеристики героїв, а також для трансляції ставлення до тих чи інших осіб. Вони доволі експресивні та різкі, що підживлює загальний нейтральний фон тексту. Наприклад: *Сиротино моя бідно!* [с. 157]; – *Бідолаха з шістьома срібними старосвітськими ложечками!* [с. 18]; *Імпертинентне, завзяте сотворіння!* [с. 51]; *Гувернантка!..* [с. 155]; *Бідний вуйко!* [с. 158]; *Бідне дівча!* [с. 160]. Емоційна забарвленість цих структур забезпечується також окличною інтонацією.

Називні речення є граматичним типом найбільш абстрактного предиката, який має значення екзистенціональності, буття, ствердження існування факту. Номінативи мають найбільш виразну функцію самостійного вживання, виражають внутрішню здатність мови до репрезентації судження в абстрагованій формі. У контексті художнього твору ці речення є засобом експресивного синтаксису. Номінативні речення – це доволі багатий тип односкладних у повісті Ольги Кобилянської не в кількісному значенні, а в стилістичному плані. Ці речення мають здебільшого емоційно-враженнєвий характер думки й важливі комунікативні завдання. Це, насамперед, значуще завдання номінативних речень.

Ми зафіксували 43 номінативні речення (6 % від загальної кількості – Див. Додаток 9). Серед них 28 одиниць – це оцінно-номінативні речення, що, у свою чергу, поділяємо на оцінно-стверджувальні й оцінно-окличні конструкції. Проте всі виявлені приклади цих типів із твору – це окличні речення.

Нараховано 28 оцінно-окличних речень, 12 із яких – містять негативне емоційне забарвлення, що видно безпосередньо з контексту. Це такі конструкції: *Двадцятилітня дівчина!* [с. 15]; *Бідолаха з шістьома срібними старосвітськими ложечками!* [с. 18]; *Імпертинентне, завзяте сотворіння!* [с. 51]; *Гувернантка!..* [с. 155]; *Поступовець!* [с. 44]; *Га, молодіж!* [с. 71]; *Життя товаришки старої дами!* [с. 147]; *Чисто міщанські догляди!* [с. 246]; *Гу, який це страхопуд!* [с. 248]; *Що за сором і що за упокорення!* [с. 309].

Можемо простежити, що номінативні речення з таким токсичним забарвленням характерні, власне, негативним персонажам повісті (зокрема тітці).

На протигагу цьому, маємо оцінно-окличні речення, що демонструють співчуття й емпатію: *Бідний вуйко!* [с. 158]; *Сиротино ти моя бідно!* [с. 157]; *Бідне дівча!* [с. 160].

Доволі часто оцінно-окличні речення доповнені вигуками, що наповнюють зміст реальними реакціями на сказане. Наприклад: *Ах, ті милостині!* [с. 219]; *О, яка ж іронія долі!* [с. 211]; *Ах, та любов!* [с. 224]; *О жінки, ті жінки!..* [с. 301].

Серед інших типів номінативних односкладних речень зафіксовано 10 конструкцій: *Ранок* [с. 305]; *Весна* [с. 305]; *Цілий рій дум* [с. 20]; *Тиха, ясна зимова ніч* [с. 95]; *Мовчанка* [с. 53; с. 287].

Ми виявили одне власне-називне номінативне речення, що є назвою образу, який висів на стіні в старої дами: *Христос на Оливній горі* [с. 279].

Виокремили й конструкції, що можна трактувати як оцінно-номінативні. Це, насамперед, відповіді Наталці, що поширені пестливими звертаннями: *Мрії, моя рибко!* [с. 157]; *Розбурхана уява, дитинко!* [с. 158]. Ці речення дають

уявлення про опіку вуйка до дитини своєї сестри та його наміри щодо скерування Наталки на правильний, на його думку, шлях.

2. 7. Генітивні односкладні речення

Предикативність генітивних односкладних речень реалізується незалежною позицією родового відмінка, що виражає загальне стверджувальне чи заперечне речення буттєвості предметів чи явищ об'єктивної дійсності синтаксично в дійсному способі та розширеному теперішньому часі. Засобом вираження предикативності є незалежний родовий відмінок, порядок слів, інтонація.

Предикативна інтонація в генітивних реченнях перетворює родовий відмінок у головний компонент – структурно-смісловий центр односкладного іменного речення, що стверджує чи заперечує буття предметів, явищ реальної дійсності, названих формою родового відмінка, з одночасною вказівкою на їхнє кількісне виявлення.

Подібно до номінативних односкладних речень, генітивні речення виражають предметне та екзистенційне (буттєве) значення одним головним компонентом. На відміну від номінативних речень, які бувають лише стверджувальними, генітивні буттєві речення реалізуються двома функціональними типами: стверджувальними й заперечними структурами: *Без любові!* [с. 8]; *Добра і зла життєвого!* [с. 53]; *Ніякого спасіння!* [с. 13].

З-поміж виокремлених односкладних речень виявлено 1 % генітивних: *Без любові!* [с. 8]; *Справедливості?* [с. 288]; *Любові?* [с. 288]. Маємо стверджувальне генітивне речення: *Добра і зла життєвого!* [с. 53]. Виокремили генітивні речення, що набувають характеру обурення: *Ніякого спасіння?* [с. 13]; *Але без любові?!* [с. 122]; *До лиха!* [с. 245].

Окрім того, що речення «*Ніякого спасіння?* [с. 13]» містить характер обурення, проте з контексту повісти стає ясно, що це речення можемо трактувати і як риторичне.

Ми зафіксували й речення, що набуває характеру докору: *Сонця, сонця...* [с. 200], що стає зрозумілим із контексту.

2. 8. Вокативні односкладні речення

Вокативні речення, представлені у «Царівні» О. Кобилянської, функціонують для називання особи з метою привернути її увагу або радше для вираження ввічливості, наприклад: *Марко!* [с. 274, 294, 318]; *Орядин!* [с. 70, 120, 148, 282]; *Діано!* [с. 309]; *Пане доктор!* [с. 182].

У повісті ми виокремили 23 вокативні речення. Саме цей тип звертає увагу читачеві на конкретну особу, з якою розпочинатиметься дискусія чи розмова, як правило. Ми покласифікували їх на декілька підгруп. Перша – спонукально-окличні вокативні речення. Вони, у свою чергу, поділяються на речення-звертання (8 одиниць), що фіксують момент волевиявлення. Це, зокрема, заклик до когось, наприклад: *Василью!* [с. 34], чи прохання відповісти, до прикладу: *Марко!* [с. 274, 294, 318]; *Пане доктор!* [с. 182]; *Діано!* [с. 309]; *Бабуню!* [с. 3].

Друга підгрупа – це емоційно-експресивні вокативні речення, що демонструють докір (*Світе широкий* [с. 16]; *Катя!* [с. 67]; *Але ж, тату!* [с. 46]), закид (*Орядин!* [с. 120]), осудження (*Тітко!* [с. 34]), радість (*О Орядин!* [с. 63]) і сум (*О Наталочко!* [с. 220]).

Останній різновид – це емоційно-оцінні речення: *Ти!* [с. 34]; *Василь!* [с. 34]; *Лорден!* [с. 34]; *Наталка!* [с. 34]; *Верковичівна!* [с. 34]. Їх віднесено до цієї групи, бо, наприклад, речення «*Василь!*» має продовження в контексті, а саме: «*Це гарне ім'я!*» Інші також виконують саме оцінну функцію, що впливає з тексту повісти.

ВИСНОВКИ

При аналізі односкладних речень як компонентів синтаксичної структури повісти О. Кобилянської «Царівна» використано семантико-структурний підхід, що дає змогу врахувати багатоаспектність односкладних речень, простежити системність їх функціонування, виявити значення одиниць і семантико-синтаксичні відношення.

У дослідженні виділяємо односкладні речення дієслівного та іменного типів. До дієслівних зараховуємо означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні односкладні речення, а до іменних – номінативні та генітивні конструкції. Особливим типом односкладних речень вважаємо вокативні.

Найбільшою частотністю характеризуються односкладні означено-особові речення (69 % від загальної кількості типів односкладних речень). Зафіксовано і прості означено-особові речення, і ті, що становлять частину складного речення. Перелік означено-особових речень представлений доволі емоційними окличними конструкціями (здебільшого), що свідчить про високу напругу між опонентами побутових дискусій. Конструкції поширені, насамперед, звертаннями, відокремленими обставинами. Окрім цього, головні члени, співвідносні з присудками, мають доволі широке різноманіття способів вираження.

Безособові односкладні речення є наступним типом за кількістю вживань у повісті – це 13 %. Серед них здебільшого функціонують речення, що передають інформацію про фізичний чи психічний стан людини, який не залежить від її волі.

Значну кількість становлять інфінітивні речення. Їх нараховано близько 6 %. Поширеними в дослідженому тексті виявилися інфінітивні речення з пропущеним логічним суб'єктом, який за змістом домислюється.

Такий самий відсоток і номінативних конструкцій (6 %). Номінативні речення є невід'ємною частиною художнього мовлення, адже створюють видимі картини з потоку образів. У «Царівні» Ольги Кобилянської номінативні

речення здебільшого використовують для оцінної характеристики героїв, а також для транслювання ставлення до тих чи інших осіб.

Решта типів складають доволі незначний відсоток, проте їх функціонування в повісті є невід'ємним. Вони додають експресивно-забарвлення, текст не перенавантажений розлогими моделями, а зафіксовані конструкції є способом фіксувати увагу читача, увиразнювати твір і надавати йому нових відтінків.

Зафіксовано 3,2 % вокативних конструкцій, 1,5 % неозначено-особових, 1 % генітивних та 0,3 % узагальнено-особових односкладних речень.

Як засвідчує матеріал, односкладні речення найкраще розкривають та передають думку, а також сприяють емоційності на змістовому рівні.

У мовотворчості О. Кобилянської система односкладних речень характеризується різноманітністю типів конструкцій. У системі стилістичних засобів повісти ці конструкції проходять емоційно-стилістичний і семантико-граматичний відбір.

Дослідження односкладних речень у інших творах О. Кобилянської як характерної риси стилю письменниці розглядаємо як перспективу подальших розвідок.

Такий аналіз дасть змогу дослідити майстерність і синтаксичне багатство художнього мовлення Ольги Кобилянської, систему синтаксичних засобів, які допомагають письменниці увиразнити художній матеріал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерело:

Кобилянська О. Ю. Царівна. Навчальна книга – Богдан (Серія «Богданова шкільна наука»). Тернопіль. 2021. 376 с.

Наукова література:

1. Арполенко Г. П. Структурні типи інфінітивних речень. *Українська мова і література в школі*. № 3. 1977. С. 43–51.
2. Баранник Д. Х. Про один актуальний спосіб синтаксичної номінації. *Мовознавство*. № 2–3. 2006. С. 50–54.
3. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2005. С. 89–104.
4. Бережан Л. До питання про інфінітивні спонукальні речення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. Вип. 3. С. 185–188.
5. Болюх О. В. Власне семантична і формально-граматична інтерпретація безособових речень. *Мовознавство*. № 3. 1992. С. 44–49.
6. Борщ Е. Г. Односкладні речення. *Українська мова і література в школі*. 2000. Ч. 18. С. 8–11.
7. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження. *Мовознавство*. № 3. 2001. С. 81–87.
8. Бурковська О. Й. Теорія односкладного речення в європейській лінгвістиці ХІХ – початку ХХІ століть. Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». 2018. С. 58–67.
9. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. Київ: Либідь. 1993. 368 с.

10. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наукова думка. 1992. 222 с.
11. Вітрук Н. Різновиди односкладних речень репрезентації у СУЛМ. *Лінгвістичні студії. Розділ III: Теоретичні питання синтаксису*. Вип. 22. 2011. С. 24–37.
12. Горпинич В. О. Генітивні речення в українській мові. *Українська мова*. № 3. Дніпропетровськ. 2009. С. 7–19.
13. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. Київ: Радянська школа. 1984. 128 с.
14. Грачова. М. Типологія односкладних речень англійської і української мов. Монографія. Вінниця: Мін-во освіти і науки України. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. 2015. 316 с.
15. Дуденко О. Узагальнено-особові речення чи речення з узагальненим значенням? *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія*. 2001. Вип. 3. С. 182–185.
16. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця: Вид-во Вінницького державного пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. 1999. 298 с.
17. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквівалент речення). Київ: Наукова думка. 1973. 288 с.
18. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови: підручник. Київ. ВЦ «Академія». 2010. 384 с.
19. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ. 1984.

20. Загнітко А. Проблема односкладного речення у сучасній лінгвістиці. Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Вип. 3. Донецьк: ДонДУ. 1997. С. 17–27.
21. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 1. Донецьк. ДонНУ. 2013. 402 с.
22. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: Монографія. Донецьк. 2001. 145 с.
23. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
24. Замкова Т. Односкладні речення як засіб репрезентації внутрішнього мовлення у структурі поетичного тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. Вип. 7. Херсон. 2008. С. 86–89.
25. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Формально-граматична структура простого речення. Ч. 1. Вінниця. 1999.
26. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Навч. посіб. Київ: Літера «ЛТД». 2011. 559 с.
27. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ. Либідь. 1995. 312 с.
28. Ковальчук М. С., Алексеєв В. С. Семантико-синтаксичні параметри односкладних речень у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. № 32. Т. 1. 2018. С. 44–46.
29. Ковтун В. В. Односкладні речення в щоденникових записах О. Довженка. *Теоретичні та прикладні питання філології: II Міжнародна наук. конф., 22–23 серпня 2011 р.* Дніпродзержинськ. 2011. С. 47–53; 55.

30. Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. 07 – 08 квітня 2016 р. Київ. Міленіум. 2016. 280 с.
31. Курило О. Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то. *Збірник секції граматики української мови*. Кн. 1. Київ. 1930.
32. Кухарева В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури): автореф. канд. філолог. наук. 10.02.01. Київ. 2003. 24 с.
33. Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонуючого члена і так зване звертання. *Проблеми синтаксису: пр. міжвуз. наук. конф.*. Львів: Вид-во ЛДУ. 1963. С. 64–73.
34. Москаленко Н.А. Односкладні речення: Лекції з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників. Одеса. 1965. 30 с.
35. Рабанюк Л. Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження. *Програма, матеріали та тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинька*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2012. С. 77–78.
36. Рабанюк Л. З історії питання про односкладні речення. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Вип. № 276-277. Слов'янська філологія*. Чернівці: Рута. 2006. С. 403–412.
37. Свистун Н. О. Структурно-семантична характеристика дієслівних односкладних речень (на матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»). *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 35. С. 314–316.
38. Синявський О. Норми української літературної мови. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ. 2018. 368 с.

39. Сич В. Ф. Односкладні речення в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1964. № 1. С. 24–28.
40. Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення). *Мовознавство*. 1980. № 3. С. 22–29.
41. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Навчальний посібник. Київ: Вища школа. 1994. 670 с.
42. Слинько І. І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 48–53.
43. Снісаренко І. Інтерпретація природи інфінітивних речень у сучасних мовознавчих студіях. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: філологічні науки*. Вип. 89 (4). С. 167–170.
44. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення і речення. Київ: Наук. думка. 1997. 216 с.
45. Сучасна українська мова: Синтаксис. За ред. О. Пономаріва. Київ. 1994.
46. Сушинська І. М. Функціональні різновиди номінативних речень в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії. Зб. наук. праць*. Вип. 2. Донецьк: ДонДУ. 1996. С. 100–103.
47. Сушинська І. Номінативні речення периферійного типу («називний уявлення, «лекторський номінатив»). Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур. Ред. А. П. Загнітко та ін. Київ. ІЗМН. 1998. С. 62–67. Бібліогр.: С. 66–67.
48. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. 2004. 824 с.

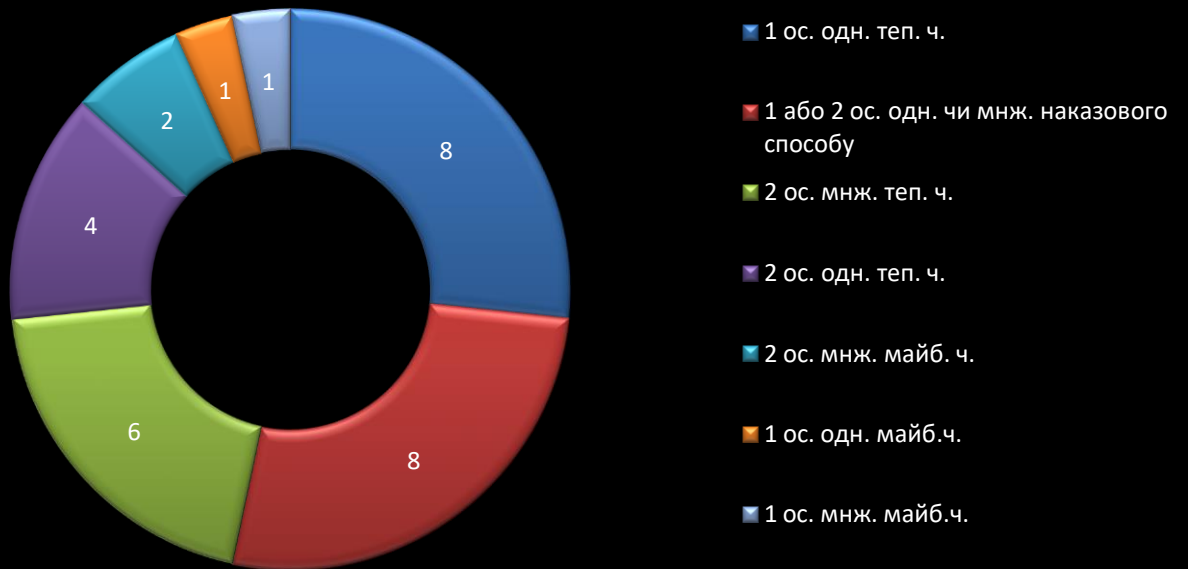
49. Ходикіна І.І. Порівняльна характеристика номінативних речень у творах О. Гончара та О. Вишні з урахуванням індивідуальної манери цих письменників. *Інститут філології Бердянський державний педагогічний університет. Актуальні проблеми слов'янської філології*. Випуск XX. 2009.
50. Христіанінова Р. О. Вивчення односкладних речень у шкільному курсі синтаксису. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Зб. ст.* Вип. II. Москва-Запоріжжя. 1991. С. 31.
51. Чабаненко В.А. Структурно-стилістичні особливості інфінітивних речень. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наукова думка. 1975. С. 201–212.
52. Чирва Г. М. Безособові речення. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 3. С. 22–34.
53. Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Теслицька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові: Навч.-метод. посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 124 с.
54. Шабуніна В. В. Синтаксичні ресурси діалогічної організації науково-навчальних текстів. *Філологічні студії*. 2011. Вип. 6. С. 203–512.
55. Шептуха О. Односкладні особові речення в публіцистичному стилі української мови. *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Розділ III. Теоретичні питання синтаксису*. 2007.
56. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія». 2004. 408 с.
57. Шульжук К. Ф. Формування ускладненого речення в новій українській літературній мові. *Мовознавство*. № 4. Київ. 1977. С. 10–16.

ДОДАТКИ

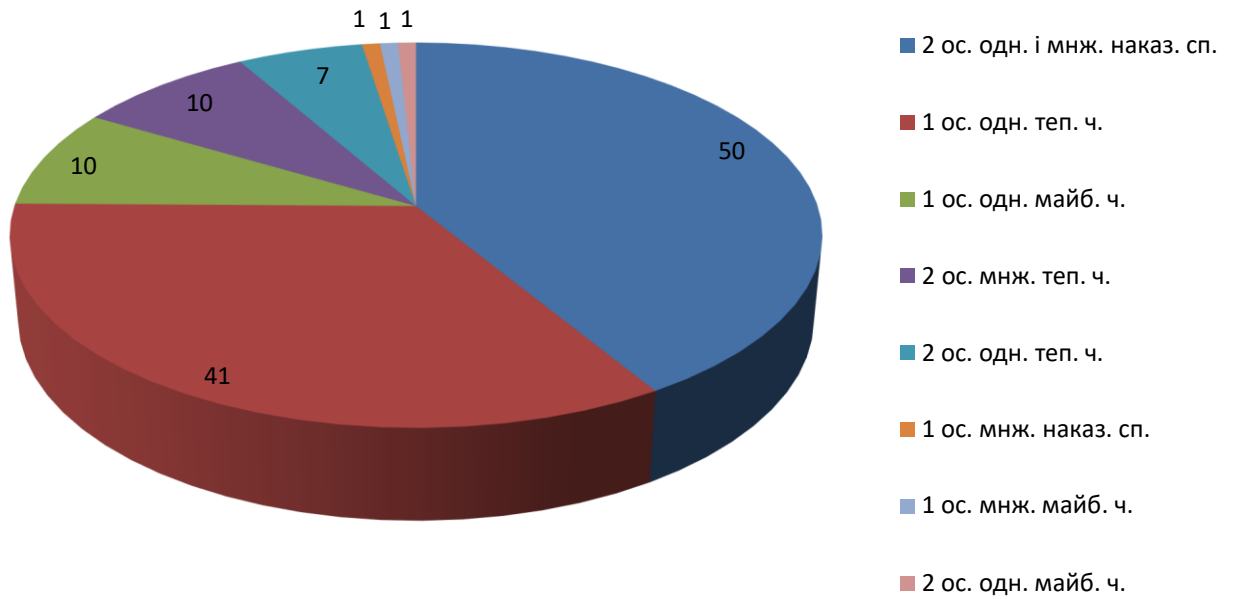
Додаток 1

Додаток 2

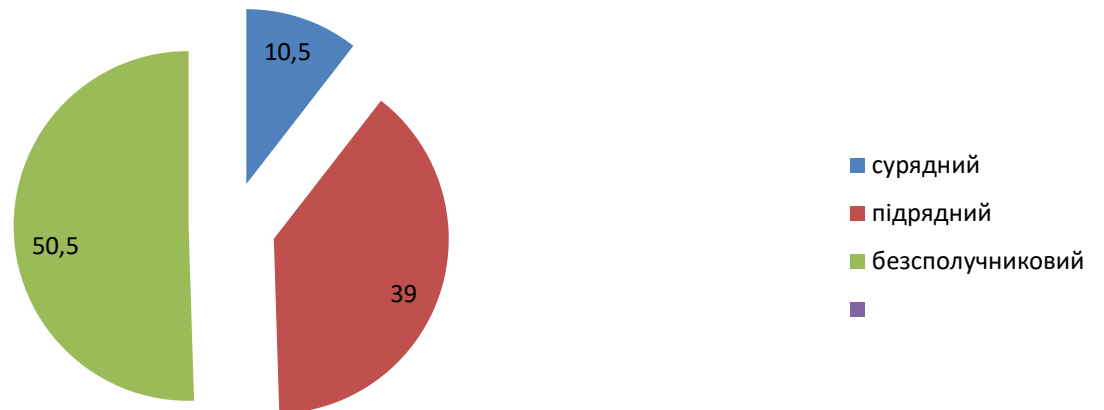
Спосіб вираження головного члена непоширених означено-особових речень

Додаток 3

**Спосіб вираження головного члена поширених
означено-особових речень**

Додаток 4

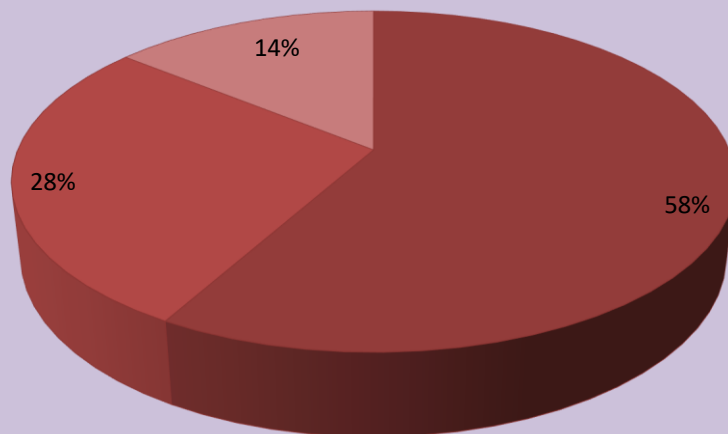
Односкладне означено-особове речення як частина складного з різними способами зв'язку (%)

Додаток 5

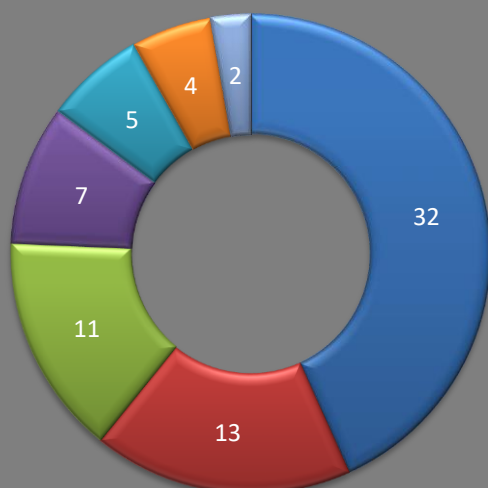
Односкладне означено-особове речення як частина складного. Відношення за кількістю предикативних частин.

■ 3 частини ■ 4 частини ■ 5 і більше □

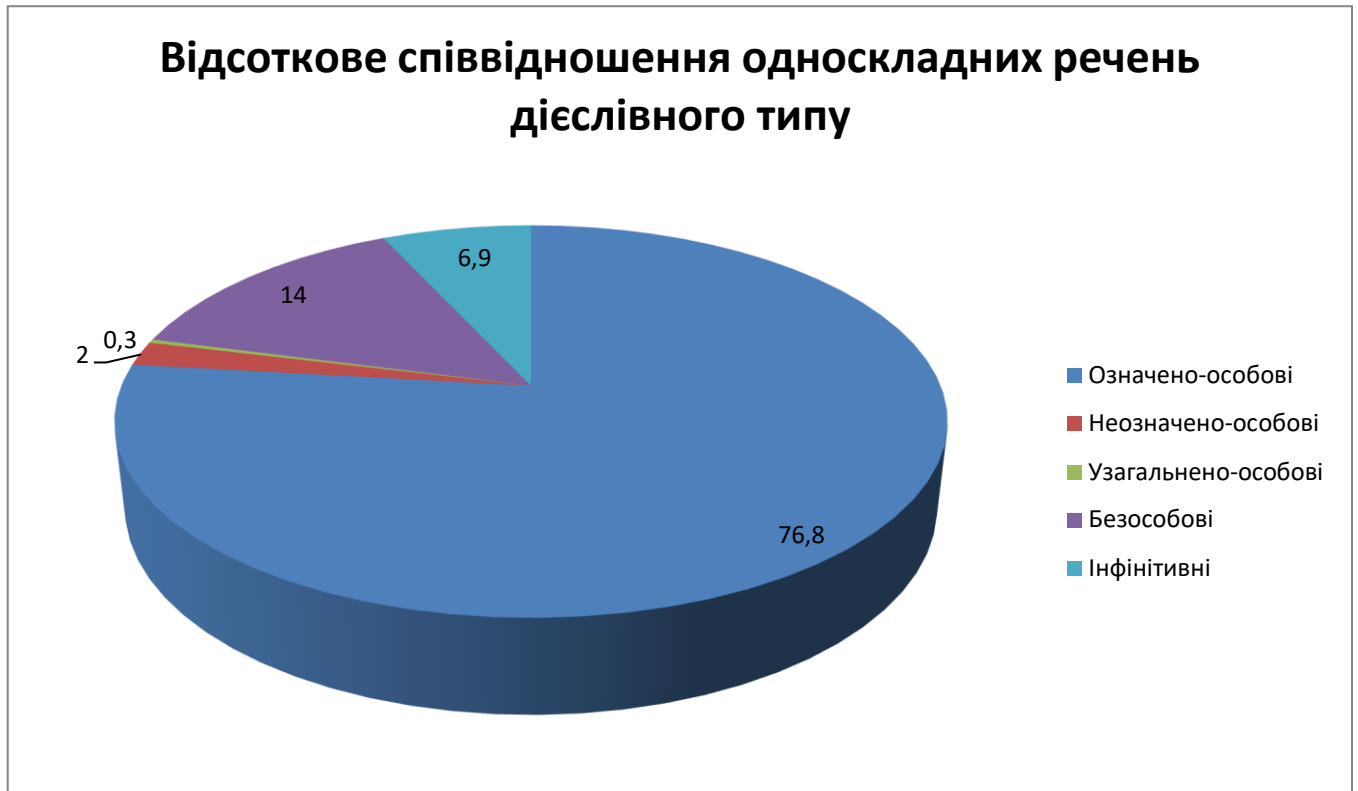
Додаток 6

Співвідношення форми вираження головного члена означено-особових речень, що є частиною складного речення з 3 предикативними частинами

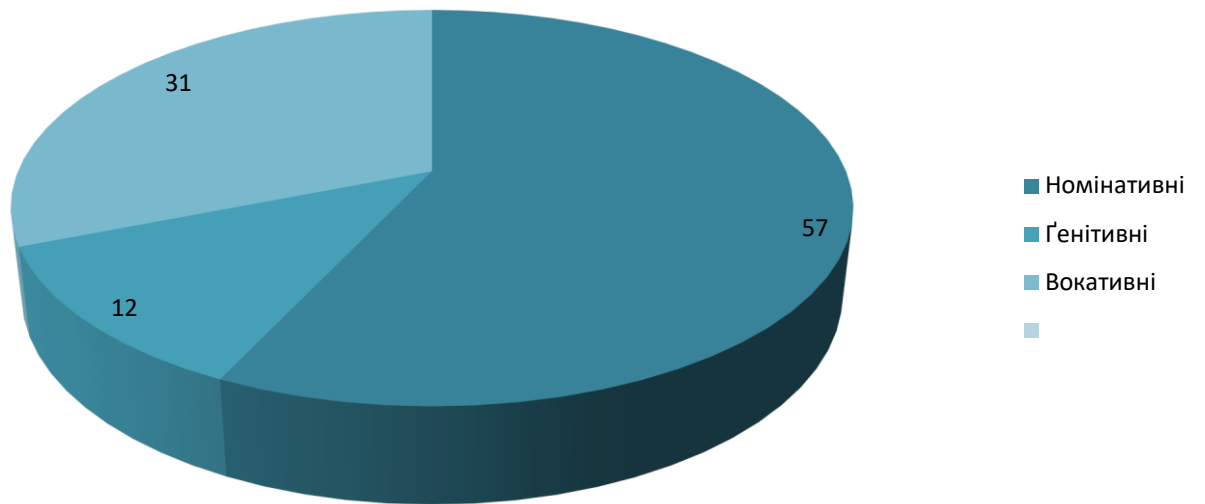

- 1 ос. одн. теп. ч.
- 1 ос. одн. майб. ч.
- 2 ос. мнж. наказ. сп.
- 2 ос. одн. наказ. сп.
- 2 ос. мнж. теп. ч.
- 2 ос. мнж. майб. ч.
- 2 ос. одн. теп. ч.

Додаток 7

Додаток 8

**Відсоткове співвідношення односкладних речень
іменного типу**

Додаток 9

